

# Rådgiveransvar ved entrepriser – herunder for forsinkelseskrav

## Professional liability of consultants in construction law – including liability for delays

af JACOB NIM JØRGENSEN

Afhandlingen analyserer omfanget for og indholdet af en rådgivers forpligtelse i entrepriseretten og fastlægger, hvilket ansvarsgrundlag rådgivere er underlagt i deres rådgivning. Afhandlingen diskuterer endvidere, hvorledes en entreprenørs projekteringsansvar bedst lader sig kategorisere i entrepriseretlige mellemformer, herunder om en rådgiver kan ifalde ansvar for godkendelse af en entreprenørs projektforslag. Gennem belysning af en række ansvarstilfælde, undersøger afhandlingen rådgiveres ansvar for projektering, byggegrundens egnethed, materialer, økonomiske overskridelser og tilsynsansvar (herunder ansvar for et byggeris forsinkelse). Eftersom det i høj grad er overladt til retspraksis at fastlægge retsstillingen, er der i analysen inddraget et større antal kendelser afsagt af Voldgiftsretten for bygge- og anlægsvirksomhed, der anvendes til at diskutere det nærmere indhold og omfang af rådgiveransvaret. For at understøtte afhandlingens hovedtese, er der medtaget et komparativt afsnit om fremmed ret, hvor betragtninger fra bl.a. norsk og svensk ret inddrages, ligesom aftaler, der baseres på FIDIC berøres. Det konkluderes, at rådgivere i deres rådgivning er underlagt en indsatsforpligtelse og ikke en resultatforpligtelse, som det ellers er blevet fremført i den juridiske litteratur.

### Indholdsfortegnelse

<b>1</b>	<b>Indledning</b>	<b>3</b>
1.1	Forord	3
1.2	Indledning	3
1.3	Problemformulering	3
1.4	Emneafgrænsning	4
1.5	Metode	4
1.6	Retskilder - byggeriets standardvilkår som aftalegrundlag	4
1.7	Begrebsdefinition	5
<b>2</b>	<b>Ansvarstilfælde</b>	<b>5</b>
2.1	Systematik	6
<b>3</b>	<b>Rådgiveransvar</b>	<b>6</b>
3.1	Professionsansvar	6
3.1.1	Professionsansvar ctr. rådgiveransvar	8
3.2	Det professionelle rådgiveransvar	9
3.2.1	Sondringen mellem resultat- og indsatsforpligtelse.	10
3.3	Entreprenørens rådgiveransvar	11
3.3.1	Entrepriseretlige mellemformer	12
3.4	Fremmed ret	13

3.4.1	Svensk ret	13
3.4.2	Norsk ret	14
3.4.3	FIDIC	15
3.4.4	Sammenfatning	16
3.5	Rådgivningsydelsen i fem ansvarstilfælde	16
3.5.1	Projektfejl	16
3.5.2	Ansvar for byggegrundens egnethed.	17
3.5.3	Ansvar for materialer og materialevalg	19
3.5.4	Økonomiske overskridelser	22
3.5.5	Tilsynsansvar	22
<b>4</b>	<b>Analyse af rådgiveransvaret</b>	<b>25</b>
4.1	Udbudsmaterialets klarhed og entydighed	25
4.1.1	Rådgiverens ansvar for kvaliteten af udbudsmaterialet	26
4.1.2	Hvorvidt rådgiverens ydelse kan karakteriseres som en resultatforpligtelse	27
4.1.3	Sammenfatning	31
4.2	Rådgiveransvar ved totalentreprise	32
4.2.1	Rådgiverens ansvar overfor en totalentreprenør	33
4.2.2	Den projekterende entreprenørs rådgiveransvar udenfor »rene« totalentreprise-tilfælde	35
4.3	Ansvar for projektfejl på baggrund af godkendelser	36
4.3.1	Sammenfatning	40
4.4	Betydning af systemleverancer, funktionsudbud og partnering	40
<b>5</b>	<b>Rådgiveransvar for forsinkelseskrav</b>	<b>42</b>
5.1	Forsinkelse i byggeriet	42
5.1.1	Rådgiveransvar for forsinkelseskrav, der er forårsaget af tilsynsfejl/mangelfuld byggestyring og/eller projektfejl	43
<b>6</b>	<b>Konklusion</b>	<b>46</b>
<b>7</b>	<b>Litteraturliste</b>	<b>48</b>
7.1	<i>Almindelige betingelser, betænkninger, vejledninger o. lign.:</i>	48
7.2	<i>Bøger</i>	48
7.3	<i>Artikler</i>	51
<b>8</b>	<b>Domsregister</b>	<b>52</b>
8.1	Ugeskrift for Retsvæsen (UfR)	52
8.2	Tidsskrift for Bolig- og Byggeret (TBB)	52
<b>9</b>	<b>Register over Voldgiftskendelser</b>	<b>53</b>
9.1	Kendelser om fast ejendom (KFE)	53
9.2	Tidsskrift for Bolig- og Byggeret (TBB)	54

# 1 Indledning

## 1.1 Forord

Reglerne for udførelse af bygge- og anlægsarbejder (entreprise) baserer sig ikke på et traditionelt lovgrundlag, men på standardvilkår, der er udarbejdet af parterne i byggebranchen.

Formålet med nærværende afhandling er at redegøre for omfanget og indholdet af en rådgivers forpligtelse i forbindelse med entrepriser, herunder fastlægge, hvilket ansvarsgrundlag rådgivere er underlagt i deres rådgivning.

## 1.2 Indledning

Emnet "*rådgiveransvar*" er »hot«<sup>1</sup>, og der er *også* inden for entrepriseretten i stigende grad fokus på rådgiveransvar<sup>2</sup>.

Den stigende interesse for emnet hænger sammen med det øgede fokus, der kan spores i retspraksis og vice versa. Siden 1975 er der offentliggjort over 100 afgørelser om rådgivere. Navnlig antallet af sager om rådgivningsansvar er eskaleret siden 2000, fra hvilket tidspunkt terminologien *rådgivningsansvar* synes at have vundet indpas.

Én af årsagerne til interessen kan være, at rådgiveren indtager en central rolle, og kan mødes med erstatningskrav fra mange sider, bl.a. bygherre, entreprenør, egen hoved- eller totalrådgiver (i form af et friholdelseskrav), udefrakommende tredjemand, samt forsikringselskaber for alle de nævnte.

Det er naturligt, at de ovenstående søger at få placeret et ansvar, når der konstateres en mangel. Det er nærliggende at "gå efter" en rådgiver, hvis fx en bygherre ikke fik held til at få entreprenøren dømt eller at adcitere rådgiveren, "når man nu er i gang".

## 1.3 Problemformulering

Der ses ikke i den juridiske litteratur at være udført analyser af den tekniske rådgivers ydelse<sup>3</sup>, idet fremstillingerne i stedet koncentrerer sig om rådgiverens erstatningsansvar. Den manglende interesse skyldes formentlig, at bygherren kun har begrænset økonomisk interesse i at slå fast, at der foreligger en mangel ved rådgiverens ydelse, hvis rådgiveren ikke samtidig er erstatningsansvarlig<sup>4</sup>.

Afhandlingen fokuserer på tilfælde, hvor en rådgivende tekniker i et entrepriseforhold har misligholdt sin kontrakt.

---

<sup>1</sup> Jf. Torsten Iversen i TBB2008.103.

<sup>2</sup> Jf. Torsten Iversen i Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer* s. 69.

<sup>3</sup> Jf. Anders Vestergaard Buch, *Entrepriseretlige mangler* s. 103

<sup>4</sup> Jf. Anders Vestergaard Buch, *anf. st.*

Det er i litteraturen omtvistet, om rådgivningsydelsen begrundet en indsats- eller resultatforpligtelse. Afhandlingen analyserer og diskuterer det nærmere indhold og omfang af rådgiveransvaret, herunder hvad der må antages at være retsstillingen.

#### 1.4 Emneafgrænsning

Afhandlingen koncentrerer sig som udgangspunkt kun om rådgiverens ansvar overfor hhv. bygherre og totalentreprenør i entreprise. Det er som oftest disse parter, der som rådgiverens klient i et længerevarende kontraktforhold<sup>5</sup> vil gøre et ansvar gældende. Rådgiveransvar overfor tredjemand - der ikke er en del af byggeprocessen - fx tilfældigt skadetilkomne personer eller anden tingskade mv. vil ikke blive inddraget i analysen. Problemstillingerne vedrørende forældelse falder uden for rammerne af nærværende afhandling.

*Overordnet set* kan rådgiverens ansvar deles op i to:

- 1) Ansvar for tidsfristoverskridelser.
- 2) Ansvar for fejl og forsømmelser.

Nærværende afhandling koncentrerer sig om navnlig pkt. 2 og ikke om rådgiverens ansvar for forsinkelse med udførelse/levering af *eget* arbejde (ansvar for tidsfristoverskridelse), fx projektmateriale eller anden kontraktmæssig ydelse. Fokus er på det ansvar, som en rådgiver kan blive pålagt i relation til det til rådgivningsydelsen knyttede entrepriseforhold, herunder ansvaret for entrepriseretlige forsinkelseskrav, dvs. når aflevering af selve byggeriet forsinkes, som følge af rådgiverens fejl eller forsømmelse.

#### 1.5 Metode

Metodevalget for nærværende juridiske fremstilling hviler på et traditionelt retsdogmatisk grundlag. Afhandlingen vil således beskrive, fortolke/analysere og forsøge at systematisere gældende ret<sup>6</sup>.

#### 1.6 Retskilder - byggeriets standardvilkår som aftalegrundlag

Analysen tager udgangspunkt i ansvars- og risikofordelingen i de Almindelige Bestemmelser for teknisk Rådgivning og bistand, *ABR 89*. *ABR 89* regulerer forholdet mellem klient og rådgiver og fastlægger de principper, der - såfremt de vedtages - bliver lagt til grund for aftaleforholdet ved en given opgave.

De for den bagvedliggende entrepriseaftale gældende standardvilkår, hhv. *AB 92* og *ABT 93*, vil blive inddraget, hvor det skønnes relevant.

*ABR 89* siger ikke noget om rådgiveransvaret<sup>7</sup>. Det følger blot, at en rådgiver i medfør af *ABR 89* pkt. 6.2.1. er ansvarlig efter dansk rets almindelige regler om erstatning for fejl og forsømmelser,

---

<sup>5</sup> Begrebet anvendes synonymt med »entreprise« af bl.a. Torsten Iversen i *Erstatningsberegning i kontraktforhold*, s. 30.

<sup>6</sup> Jf. Jens Evald & Sten Schaumburg-Müller, *Retsfilosofi, Retsvidenskab & Retskildelære* s. 212.

der begås ved opgavens løsning. I medfør af ABR 89 pkt. 6.2.4. hæfter rådgiveren ikke for driftstab, avancetab eller indirekte tab.

I analysen inddrages juridisk litteratur, herunder publicerede artikler, og retspraksis fra domstolene. Det er i høj grad overladt til praksis at fastlægge det nærmere indhold af ABR 89 pkt. 6.2.1<sup>8</sup>. Følgelig vil der endvidere, i et væsentligt omfang, blive inddraget voldgiftspraksis i form af afsagte kendelser fra Voldgiftsnævnet for bygge- og anlægsvirksomhed (VBA).

## 1.7 Begrebsdefinition

Ved en arkitekt, hhv. en (rådgivende) ingeniør, forstås den person, som påtager sig løsningen af en arkitektopgave eller løsningen af en rådgivende ingeniøropgave. Det er i denne forbindelse uden betydning, om personen rent faktisk er i besiddelse af fyldestgørende faglig viden<sup>9</sup>.

Når der i nærværende afhandling anvendes udtrykket "*rådgiver*", skal dette, medmindre andet direkte er anført, forstås som den arkitekt og/eller rådgivende ingeniør, der har entreret med en klient om at præstere en nærmere fastlagt og defineret opgave for denne.

Vurderingen af en rådgivers ansvar hænger nøje sammen med den ydelse, som vedkommende har kontraheret om at løse. Sondringen knytter sig til selve opdraget og er definatorisk uden betydning for afhandlingens beskrivelse af rådgiverens funktion – som rådgiver for en klient.

Medmindre andet er angivet, skal der ved "*medkontrahent*" - klienten - forstås en bygherre.

Hvor rådgiveren har kontraheret med en anden rådgiver, og således virker som totalrådgiver og medkontrahenten som underrådgiver, vil det blive bemærket. Ligeledes vil det blive bemærket, når der er tale om *totalentreprise* og rådgiverens medkontrahent - klienten - er en totalentreprenør. Hvor rådgiveren virker som bygherrerådgiver (byggeleder), vil det fremgå tydeligt.

## 2 Ansvarstilfælde

Den rådgivende ydelse vil normalt være projektering, byggestyring, projektopfølgning, projektændring samt tilsyn<sup>10</sup>.

I sin form vil afhandlingen overordnet set koncentrere sig om fem typetilfælde, der er opdelt i en række »ansvarstilfælde«<sup>11</sup>, nemlig:

### 1) Projekteringsansvar.

---

<sup>7</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 229, der anfører, at der ikke med ABR er gjort forsøg på at give nogen beskrivelse af ansvarsgrundlaget for teknisk rådgivning endside søgt opregnet enkelte typisk tilfælde af ansvarspådragende fejl og forsømmelser.

<sup>8</sup> Jf. bemærkningen til ABR pkt. 6.2.1. der beskriver reglen som en »retsstandard«, som det er henskedt til praksis at formulere det detaljerede indhold af.

<sup>9</sup> Se hertil sondringen mellem det funktions- og statusbestemte ansvar, nedenfor under pkt. 3.1.

<sup>10</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 98.

<sup>11</sup> Jf. Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen, *ABR 89*, 3. udgave 2013, s. 192f. [Herefter citeret som: *ABR 89*].

- 2) Ansvar for byggegrundens egnethed.
- 3) Materialeansvar.
- 4) Ansvar for økonomiske overskridelser (»budgetansvar«).
- 5) Tilsynsansvar, herunder ansvar for andet end rene økonomiske overskridelser.

Den valgte opdeling sker i videst muligt omfang uden skelen til opdeling i "faser", fx projekteringsfasen og udførelsesfasen, der i visse situationer, som beskrevet nedenfor, kan være mindre hensigtsmæssig.

Det er snarere forskelligheden i arten af den påtagne rådgivningsydelse, der bør give sig udslag i en differentieret ansvarsvurdering. At ABR 89 opererer med flere forskellige hovedfaser (programfasen, forslagsfasen, projekteringsfasen, udførelsesfasen og brugsfasen, jf. ABR 89 pkt. 2.3.1.), hvorunder den rådgivende bistand kan ydes, fører ikke i sig selv til et andet resultat, men bidrager alene til at skabe systematik.

Det væsentlige for bedømmelsen er, om der er begået en fejl, dvs., om der er noget at bebrejde rådgiveren ved den ydelse, der er leveret – rådgivningen. Det er derimod irrelevant på hvilket tidspunkt i forløbet, den pågældende fejl kan konstateres at foreligge. Der vil således ofte være "overlap" af den ydelse, som en projekterende rådgiver skal yde i projekterings-, udbuds og udførelsesfasen. Til illustration vil rådgiveransvaret for den rådgiver, der skal udføre tilsyn, og som i sin egen skab heraf godkender fx materialer og/eller udførelsesmåder, der ikke er foreskrevet i det oprindelige projekt, ikke bedømmes som tilsynsansvar, idet handlingen tager karakter af *egentlig* projektering<sup>12</sup>.

## 2.1 Systematik

Afhandlingen indledes med nogle generelle bemærkninger om professionsansvaret (pkt. 3) ctr. det professionelle rådgiveransvar, herunder en entrepreneurs rådgiveransvar. De ovenfor under pkt. 2 nævnte ansvarstilfælde er behandlet enkeltvis under pkt. 3.5. Herefter følger en analyse af rådgiverens ansvar (pkt. 4), efterfulgt af en særskilt analyse af rådgiverens ansvar for forsinkelseskrav (pkt. 5). Afslutningsvis følger en sammenfatning og vurdering af afhandlingens betragtninger og resultater.

## 3 Rådgiveransvar

### 3.1 Professionsansvar

Begrebet »professionsansvar« bruges som samlebetegnelse indenfor de liberale erhverv. Hermed refereres især til personer/virksomheder, der udfører tjenesteydelser af intellektuel karakter. Betegnelsen omfatter også ingeniører og arkitekter, selvom deres indsats ofte består i, eller danner grundlaget for, skabelsen af en håndværksmæssig ydelse, dvs. et mere fysisk og håndgribeligt "produkt".

---

<sup>12</sup> ABR 89 s. 325.

I erstatningsretlig sammenhæng er det karakteristiske ved professionsansvaret, at der ved ansvars- vurderingen gælder en særlig professionsmålestok<sup>13</sup>. I den forbindelse er det karakteristisk, at *rådgivningen* udgør det primære indhold af den ydelse, som den professionelle part skal præstere.

Den person, der overfor offentligheden optræder som professionel, er underlagt og skal bedømmes efter den norm, der gælder på det område, hvorunder den professionelle optræder. Det væsentlige for ansvarsvurderingen er, hvorledes en *fagmand* ville eller burde have optrådt. Dette gælder, uanset om vedkommende reelt set har den fornødne professionelle og faglige ekspertise. Undertiden beskrives det som et "funktionsbestemt ansvar", hvorved forstås at man er underlagt de normer, som optræder i – "[m]an er, det som man gør"<sup>14</sup>.

Om arkitektens ansvar er lignende betragtninger at finde i blandt andet engelsk ret, hvor det følger, at *medmindre* der foreligger særlige omstændigheder (fx indeståelser mv.) "the normal measure of an architect's skill is that of ordinarily skilled architects."<sup>15</sup>.

Ansvarsnormen antages at være et culpaansvar<sup>16</sup>. Hvorvidt den professionelles forpligtelse skal karakteriseres som en resultatforpligtelse eller en indsatsforpligtelse, afhænger af, hvilken ydelse den professionelle har påtaget sig at levere<sup>17</sup>. Det er ikke givet, at det i enhver henseende entydigt lader sig afklare, om der er tale om en ydelse, der kan defineres som en resultatforpligtelse eller en indsatsforpligtelse.

Et karakteristikum for professionsansvaret er, at det ofte er omtalt, som et "præstationsansvar til forskel fra et resultatansvar"<sup>18</sup>. Har rådgiveren påtaget sig en indsatsforpligtelse<sup>19</sup>, forstås der derved en forpligtelse for rådgiveren til at yde sit bedste (underforstået; og ikke mere end netop dét). En købsaftale er et eksempel på det modsatte (en resultatforpligtelse), hvorefter sælgeren ikke har krav på købesummen, såfremt genstanden ikke bliver leveret.

*Gomard* sonderer mellem to former for forpligtelser, nemlig hhv. en *resultatforpligtelse* og *bestræbelsesforpligtelse*. Resultatforpligtelsen går ud på at *frembringe* et givent resultat, og der vil ikke blive erlagt vederlag herfor, hvis resultatet ikke opnås. Bestræbelsesforpligtelsen derimod går "»kun« ud på at yde en faglig indsats eller at bestræbe sig på at nå resultatet, og debitor har oftest fortjent vederlaget, selv om resultatet ikke opnås."<sup>20</sup>. *Gomard* anfører samme sted, at entreprisekontrakten begrunder en resultatforpligtelse for entreprenøren, der ikke har fortjent vederlaget, hvis arbejdet går hædeligt til grunde.

Det interessante er, hvorledes rådgiverens ydelse bedst lader sig kategorisere, herunder om det har betydning for ansvarsbedømmelsen. Hvis der foreligger væsentlig misligholdelse, fx hvis rådgive-

---

<sup>13</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 24.

<sup>14</sup> Jf. Stig Jørgensen, *Et funktionsbestemt professionsansvar* s. 13.

<sup>15</sup> Jf. Stephen Furst & Vivian Ramsey, *Keating on Construction Contracts* s. 482.

<sup>16</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 25.

<sup>17</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 28.

<sup>18</sup> Jf. Lars Bo Langsted, *Rådgivning I* s. 251.

<sup>19</sup> Jf. Mads Bryde Andersen & Joseph Lookofsky, *Lærebog i Obligationsret I* s. 82.

<sup>20</sup> Jf. Gomard, *Obligationsret II* s. 21f.

rens ydelse er væsentlig ringere, end hvad god faglig standard kræver, kan klienten hæve kontrakten<sup>21</sup>. Ophævelsesbeføjelsen i fx ABR pkt. 8.1. spiller ikke nogen større praktisk rolle<sup>22</sup>.

De fleste kontrakter pålægger ikke en rådgiver en resultatforpligtelse, således at retten til rådgiverens vederlag er afhængig af, at opgaven udføres, men derimod alene en indsatsforpligtelse, hvorefter vedkommende rådgiver forpligter sig til at udøve en god faglig indsats. En indsatsforpligtelse er ikke en garanti for et bestemt udfald, og "[k]lienten kan kun frigøre sig for honorarkrav (»hæve«), dersom indsatsen er mangelfuld, og dette kan lægges realdebitor til last (...)"<sup>23</sup>.

*Langsted* påpeger, at dels klientforventninger og dels fremhævelsen af at der er tale om et bestræbelsesansvar og ikke et resultatansvar ikke må overvurderes<sup>24</sup>. Denne betragtning er begrundet med, at "ethvert culpabaseret ansvar [nemlig] forudsætter en nærmere efterprøvelse af, hvorvidt der er begået fejl, der i en eller anden grad kan bebrejdes skadevolder undervejs i dennes handlingskæde. Kan man ikke bebrejde rådgiveren det udeblevne resultat, er der intet culpa-ansvar."<sup>25</sup>. Som et eksempel nævnes det, at man skal se nærmere på den konkrete rådgivning og de valg som fx en arkitekt har foretaget, herunder i hvilket omfang arkitekten har ført det fornødne tilsyn med håndværkerne, hvis det viser sig, at huset afviger fra, hvad der med rette måtte kunne forventes af resultatet – det færdige hus.

*Langsted* konkluderer, at skadevoldere, der skal bedømmes ud fra et resultatsynspunkt, baserer sig på enten et objektivt ansvar eller et kontraktretligt funderet ansvar for tilsikringen af det pågældende resultat; og i ingen af tilfældene kan man anvende culpa-ansvaret. Endelig anfører *Langsted*, at "et objektivt culpaansvar alene [er] udtryk for en fokusering på de fejl eller overtrædelser, der sker undervejs i processen frem for på skadevolderens subjektive muligheder. Ansvar forudsætter således fortsat påvisning af fejl. Der ses da heller ingen retsafgørelser, der kan tages til indtægt for et resultatansvar i den her nævnte betydning."<sup>26</sup>.

### 3.1.1 Professionsansvar ctr. rådgiveransvar

Når titlen på nærværende afhandling er rådgiveransvar - og ikke professionsansvar - ved entrepriseret, skyldes det, at der – så vidt ses – aldrig i trykt retspraksis henvises til ansvarsnormen »professionsansvar« i præmisserne<sup>27</sup>.

Hertil kommer, at det nærmere indhold af, hvad der skal forstås ved udtrykket »professionsansvar«, volder problemer hos mange. Termen siger ikke noget om bevisbyrden eller om den ansvarsnorm, der skal anvendes i det konkrete tilfælde<sup>28</sup>. At en arkitekt eller en ingeniør er underlagt et (profes-

<sup>21</sup> Jf. Gomard, *Obligationsret II* s. 137.

<sup>22</sup> Jf. hertil Karnovs note 60 til bestemmelsen.

<sup>23</sup> Jf. Gomard, *Obligationsret I* s. 210f.

<sup>24</sup> Jf. Lars Bo Langsted, *Rådgivning I* s. 252.

<sup>25</sup> Jf. Lars Bo Langsted, *Rådgivning I* s. 252f.

<sup>26</sup> Jf. Lars Bo Langsted, *Rådgivning I* s. 253, der bemærker, at det »stort set« aldrig sker.

<sup>27</sup> Jf. Lars Bo Langsted, [Lars Lindenchrone Petersen (red.)] *Festskrift til Erik Werlauff* s. 253f.

<sup>28</sup> Jf. Lars Bo Langsted, [Lars Lindenchrone Petersen (red.)] *Festskrift til Erik Werlauff* s. 263.



sionelt) *rådgiveransvar* er følgelig at foretrække<sup>29</sup>. På den måde skabes der klarhed om, at der skal anlægges en anden ansvarsvurdering end den, man undergiver en privatperson<sup>30</sup>.

### 3.2 Det professionelle rådgiveransvar

I entrepriseretlig sammenhæng er en rådgiver, som nævnt indledningsvis, ansvarlig efter dansk rets almindelige erstatningsregler for fejl og forsømmelser ved rådgivningsopgavens løsning, jf. ABR 89 pkt. 6.2.1.

Hvor også andre end rådgiveren er ansvarlig for klientens tab – fx en entreprenør – hæfter rådgiveren kun for så stor en del af klientens tab, som svarer til den del af den samlede skyld, der er udvist af rådgiveren, jf. ABR 89 pkt. 6.2.5. Der er med andre ord tale om et prorata-ansvar, der står i modsætning til dansk rets almindelige regel om solidarisk hæftelse for skadelidtes tab (med efterfølgende regres mellem skadevolderne).

I KFE 1993.164 blev en rådgivende ingeniør, I, fundet ansvarlig for revner i bagmuren, idet I burde have taget stilling til den nødvendige afstivning af et byggeri, uanset at der på projekteringstidspunktet ikke nødvendigvis blev udført stabilitetsberegninger for lignende byggerier. Kendelsen illustrerer, at en rådgiver ikke fritages for ansvar, blot fordi fremgangsmåden har været almindelig (i overensstemmelse med sædvanerne) på tidspunktet for projektering – ansvaret skal fortsat vurderes med baggrund i en professionel målestok<sup>31</sup>.

Kendelsen illustrerer desuden, at rådgiverens eventuelle undladelser naturligvis også gøres til genstand for en bedømmelse. Sidstnævnte følger også af bl.a. KFE 1995.14. Her blev en ingeniør, I2, fundet ansvarlig for en oversvømmet byggegrube. Voldgiftsretten fandt, at I2 havde udvist forsømmelighed ved at *undlade* at foretage en tilbundsgående undersøgelse af vandspejlsforholdene. Ansvarsbedømmelsen i kendelsen ligger på den yderste grænse af, hvilke krav der bør stilles til en teknisk rådgiver<sup>32</sup> - forudsigtelsen af regnskyl i sommer-månederne, der er så kraftige, at de risikerer at forårsage oversvømmelser.

Det afgørende for culpavurderingen er, om rådgiveren kan anses for at leve op til det adfærdsmønster, man kan forlange af en god teknisk rådgiver på tidspunktet for handlingens foretagelse (eller undladelse)<sup>33</sup>.

I litteraturen er det anført det, at ansvarsbedømmelsen i nogen udstrækning afhænger af den situation, hvor handlingen eller undladelsen udspilles, og at den objektivisering i culpanormen, der har præget nyere erstatningsretlig praksis og litteratur, ikke nødvendigvis skal ses som et tegn på, at

---

<sup>29</sup> Dvs. uden anvendelse af terminologien »professionsansvar«, der har associationer af at være en generel samlebetegnelse for flere forskelligartede typeprofessioner.

<sup>30</sup> Lars Bo Langsted foreslår i [Lars Lindenchrone Petersen (red.)] *Festskrift til Erik Werlauff* s. 265, at man generelt anvender begrebet »den professionelle bonus pater«.

<sup>31</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>32</sup> ABR 89 s. 197f.

<sup>33</sup> ABR 89 s. 195f.

domstolene samtidig foretager en strengere culpabedømmelse<sup>34</sup>. I særlige tilfælde kan erstatning for fejlagtig rådgivning tilkendes ud fra et garantisyndspunkt<sup>35</sup>.

Hvad rådgiveren hhv. må eller bør<sup>36</sup> være klar over, afhænger utvivlsomt af det enkelte opdrag – det aftalte – og nødvendiggør en konkret vurdering for hvert enkelt tilfælde. Til illustration KFE 2005.41 (TBB 2004.189), hvor en arkitekt ikke blev anset ansvarlig for overholdelse af lydæssige forhold. Voldgiftsretten udtalte i sagen, at det ikke fremgik »af aftalegrundlaget i øvrigt, at klageren [arkitekten] har påtaget sig at præstere denne ydelse«.

### 3.2.1 Sondringen mellem resultat- og indsatsforpligtelse.

Såfremt en rådgiver har påtaget sig en resultatforpligtelse, indebærer det ikke nødvendigvis, at vedkommende er objektivt ansvarlig for tab ved at resultatet ikke opnås. Sondringen mellem hhv. resultat- og indsatsforpligtelser afdækker ikke spørgsmålet om, hvorvidt der kan statueres et ansvarsgrundlag, dvs., om rådgiverens arbejde er erstatningspådragende<sup>37</sup>. Opgaven, der stilles, er afgørende for vurderingen. Ikke sjældent vil opdraget have elementer, der kan karakteriseres som både en indsatsforpligtelse og en resultatforpligtelse<sup>38</sup>.

Når den påtagne forpligtelse er leveret, skal det vurderes, om resultatet enten er »rigtigt«, eller om »fornøden« indsats er blevet ydet. I den forbindelse er det væsentligt, at man forinden gør sig klart, hvilken forpligtelse der er tale om<sup>39</sup>.

En ændring i rådgiverydelsen til en resultatforpligtelse medfører en forandring i rådgiverens ansvar hen imod ansvar for, at hele formålet med rådgiverens ydelse (udførelse af byggeriet til den forudsatte tid og indenfor den økonomiske ramme) opnås<sup>40</sup>.

Såfremt der er tale om en *indsatsforpligtelse*, indgår der implicit en culpavurdering, når det skal bedømmes om der er præsteret en rigtig ydelse<sup>41</sup>. Det medfører, at der ikke er grundlag for at statuere ansvar på et rent objektivt grundlag, idet det er en betingelse herfor at der foreligger et ansvarspådragende forhold.

---

<sup>34</sup> ABR 89 s. 192.

<sup>35</sup> Se hertil UfR 1973.675H, hvor en arkitekt og en ingeniør blev fundet ansvarlige for at have tilrådet brugen af et billigt byggemateriale som tagdækning, uden at pointere de heraf følgende risici for utætheder. Om dommens resultat er det blevet bemærket, at eftersom arkitekten "»måtte være klar over taghældningens betydning for pladernes anvendelighed« (jf. landsrettens præmisser), vil ansvaret også kunne begrundes således, at arkitekten anses at have tilsikret, at det givne råd er egnet til formålet(...)». Jf. Mads Bryde Andersen & Joseph Lookofsky, *Lærebog i Obligationsret I* s. 329.

<sup>36</sup> Sondringen mellem »burde« og »måtte« være kommer bl.a. til udtryk i KBL § 47 og KBL § 77a. Sidstnævnte bestemmelse er alene anvendelig i forbrugerkøb. Det kan ikke udelukkes, at det kan få betydning ved bedømmelsen af fx den rådgiver (underrådgiver), der har rådgivet en totalentreprenør, når sidstnævnte har forestået opførelse og salg af et nøglefærdigt hus, hvorpå købelovens regler antages at finde anvendelse.

<sup>37</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 29.

<sup>38</sup> Vibe Ulfbeck nævner *anf. st.* et eksempel herpå, nemlig advokaten, der er antaget til at yde rådgivning om arvemæssige forhold og til at udfærdige et testamente.

<sup>39</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 29.

<sup>40</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen i [Torsten Iversen (.red)] *AB og nye aftaleformer* s. 160.

<sup>41</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 29.

Det er i litteraturen diskuteret, om rådgivningsydelsen tager karakter af et egentlig præsumptionsansvar. Et præsumptionsansvar ved en resultatforpligtelse medfører, at klienten/kunden må bevise, at der ikke er præsteret rigtig ydelse (dvs. at det forudsatte resultat ikke er opnået), mens den professionelle rådgiver (skadevolder) skal bevise, at fejlen ikke kan henføres til vedkommende<sup>42,43</sup>. Hvis forholdet derimod er, at der er tale om en indsatsforpligtelse, er det klienten/kunden, der skal bevise, at der ikke er leveret korrekt ydelse og at den professionelle rådgiver dermed har begået fejl<sup>44</sup>.

Det er *ikke* grundlag for at antage, at rådgiveransvaret generelt kan betegnes som et præsumptionsansvar. Retspraksis synes ikke at understøtte en sådan betragtning, og der er i teorien også støtte for, at noget sådant ikke kan hævdes at være tilfældet<sup>45</sup>.

### 3.3 Entreprenørens rådgiveransvar

Entreprenørens rådgiveransvar er blevet betegnet som et "lempet genusansvar"<sup>46</sup>, der er placeret mellem det traditionelle speciesansvar (der er et udvidet culpaansvar med omvendt bevisbyrde, *ansvar* for selvstændigt virkende tredjemænds fejl, *ansvar* for pengemangel og *ansvar* uanset undskyldelig uvidenhed om forpligtelsen) og genusansvaret.

I mange aktuelle entrepriseforhold består entreprenørens ydelse således ofte af mere end blot »ren« udførelse. Linjerne mellem ydelse og ansvar er således ikke altid skarpt optrukne.

I artikelserien "*Entreprenørens indsigelsespligt ved projektmangler*"<sup>47</sup> og "*Entreprenørens projekteringsansvar*"<sup>48</sup> fastlægges nogle generelle retningslinjer for entreprenørens projekteringsansvar (»rådgiveransvar«). Det anføres bl.a., at det må "betragtes som sikkert, at entreprenøren ikke kan gøres ansvarlig for manglende indsigelse, hvis han ikke har handlet culpøst efter en professionsfaglig målestok."<sup>49</sup>

KFE 2000.161 er illustrerende. En rådgivende ingeniør blev pålagt ansvar for, at der var byttet om på verdenshjørnerne i en konstruktionstegning. Det påhvilede ikke entreprenøren at opdage fejlen. Voldgiftsretten udtalte, at det »utvivlsomt [må] være *udgangspunktet*, at bygherrens projektansvarlige hæfter for det tab, der er en følge af en projektfejl, og at entreprenøren kun er ansvarlig i det omfang, projektfejlen er så åbenbar og indlysende, at entreprenøren burde have set den og gjort

---

<sup>42</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder* s. 35.

<sup>43</sup> Anderledes Stig Jørgensen, der antager, at det er op til den professionelle at afkræfte formodningen om, at der er defekt i design og tilsyn, herunder at der er årsagsforbindelse mellem fejlen og skaden, jf. *Et funktionsbestemt professionsansvar* s. 6f.

<sup>44</sup> Jf. Vibe Ulfbeck *Erstatningsretlige grænseområder* s. 35.

<sup>45</sup> Jf. Vibe Ulfbeck, *anf.st.* Se hertil også Lars Bo Langsted i [Lars Lindencrone Petersen (red.)] *Festskrift til Erik Werlauff* s. 263, der bemærker, at udgangspunkt er princippet om ligefrem bevisbyrde.

<sup>46</sup> Jf. Vagner, *Entrepriseret* s. 122

<sup>47</sup> Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer* s. 45-67.

<sup>48</sup> Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer* s. 69-90.

<sup>49</sup> Jf. Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer* s. 52. Det anførte følger forudsætningsvis af den ovenfor refererede kendelse, KFE 1993.164, jf. hertil Hørlycks redaktionelle note om entreprenørens indsigelsespligt, der ved projektfejl forudsætter, et åbenbart forhold, der umiddelbart kan konstateres.

indsigelser«. Eftersom fejlen ikke fandtes at have en sådan karakter, at entreprenøren skulle lastes for ikke at have opdaget den, blev ansvaret pålagt den rådgivende ingeniør.

Er den professionelle rådgiver ikke hverken en arkitekt eller en ingeniør, men i stedet en entreprenør, vil vedkommende som realdebitor have forpligtet sig til at levere/præstere et arbejdsresultat. Hvis entreprisearbejdet ikke er udført i overensstemmelse med aftalen, hvis det udførte arbejde i øvrigt ikke er fagmæssigt korrekt, eller hvis de anvendte materialer ikke er af sædvanlig god kvalitet, jf. AB 92 § 30, stk. 1-2, foreligger der ifølge AB 92 - hvor denne er vedtaget - en mangel<sup>50</sup>.

Har det (obligationsretlig) betydning, at en entreprenør enten forestår projektering (uden at der dog er tale om totalentreprise) eller "bare" deltager under selve projekteringen?

Til illustration: I et byggeri, hvor bygherren har valgt udbudsformen "tidligt udbud" inddrages alle sagens parter i en projektoptimeringsfase med henblik på at finde frem til den mest optimale projektløsning/forslag. Herved opstår der risici for, at grænserne for parternes ydelser og ansvarsområder udviskes. Opstår der under udførelsen forsinkelse, kan det følgelig blive vanskeligt at fastslå, hvem der kan påberåbe sig misligholdelsesbeføjelser i anledning af forsinkelsen, hvis der ikke på forhånd er foretaget en klar fordeling af ansvaret for projekt materialet<sup>51</sup>.

Herefter opstår spørgsmålet om vedkommende entreprenør, der *også* udfører traditionelle arkitekt- og/eller ingeniørydelser, derved påtager sig at yde en resultatforpligtelse eller en indsatsforpligtelse?

For at besvare spørgsmålet, er det væsentligt at holde sig for øje, at det i teorien er fremført, at det er særligt karakteristisk for *professionsansvaret*, at netop rådgivningen udgør det primære indhold af den ydelse, som den professionelle part skal præstere. Medfører det, at ansvarsgrundlaget for entreprenøren er anderledes end for den rådgiver, der skal præstere den samme ydelse i en lignende situation? Hvilke hensyn skulle i så fald begrunde en differentiering og er en sådan overhovedet hensigtsmæssig?

Selvom ovenstående i praksis kan tænkes at have overordentlig stor relevans, er emnet kun i begrænset omfang behandlet. Det er intentionen, at gennemgangen nedenfor kan bidrage til at skabe klarhed over retsstillingen på området.

### 3.3.1 Entrepriseretlige mellemformer

Aftaleformer, der *forykker* det oprindelige billede af, hvad der forstås ved en entreprise, medfører at ansvarsbedømmelsen vanskeliggøres.

Anvendelsen af sådanne »entrepriseretlige mellemformer« er isoleret set ikke nødvendigvis kritisk, idet kvaliteten af byggeriet må forventes at blive forbedret herved. Opgaven med at vurdere, hvem der er ansvarlig for fx et byggeris forsinkelse – og hvem der kan påberåbe sig misligholdelsesbeføjelser i den anledning – kompliceres dog, når det ikke på forhånd er aftalt, hvem der er an-

<sup>50</sup> Jf. Mads Bryde Andersen og Joseph Lookofsky, *Lærebog i Obligationsret I* s. 80f.

<sup>51</sup> Jf. Signe Dierks Hansen og Louise Bossen i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 242.

svarlig for fx udarbejdelse af det til byggeriet anvendte projektmateriale. Årsagen er, at grænserne for de enkelte parter ydelser og ansvarsområder "udviskes"<sup>52</sup>.

Når en entreprenør deltager i projektoptimering forud for – og evt. under – udførelse, "forøges *alt andet lige* (...) dennes mulighed for at blive opmærksom på projekteringsfejl og dermed entreprenørens anledning til at reagere"<sup>53</sup>. I KFE 1998.71 pådrog hovedentreprenøren, HE, sig fx et *medansvar* for, at den projekterende arkitekt burde have foranlediget udført beregninger om behovet for nødvendig fastgøring af nogle tagsten, der var faldet ned. Årsagen til medansvaret var, at HE, som professionel entreprenør, burde have vidst, »at oplægningsvejledningens almindelige angivelser ikke var tilstrækkelige som følge af de store åbne udhæng, og dels fordi problemet med manglende mulighed for udførelse af bindinger på de steder, hvor stillads var ført op gennem udhæng, burde være konstateret ved den obligatoriske projektgranskning«.

Nogle afgørelser fokuserer på parternes faktiske fremgangsmåde (herunder om entreprenøren er fremkommet med egentlige projektforslag), mens andre kræver aftalemæssige holdepunkter for at statuere ansvar. Det gør retsstillingen rodet<sup>54</sup>.

I første omgang må der skeles til kontrakten og de deri aftalte ydelser. De faktiske omstændigheder vil imidlertid ofte være udslagsgivende for, hvorvidt en entreprenør ifalder rådgiveransvar. Er aftalegrundlaget for ansvarets projektering fx mindre klar, er det ved vurderingen nødvendigt at »trække fra« eller »lægge til«, når entreprenørens ansvar skal fastlægges<sup>55</sup>.

Detaljegraden af udbuds-/projekt materialet, parternes sagkundskab, entreprenørens faktiske involvering og evt. bagvedliggende økonomiske interesse, er nogle af de momenter der indgår, når det skal bedømmes, om der er basis for at statuere et ansvar<sup>56</sup>.

### 3.4 Fremmed ret

I de følgende tre afsnit vil der kort blive inddraget nogle bemærkninger om rådgiveransvaret i hhv. Sverige og Norge, samt ved internationale entrepriser, hvor det aftalte kontraktgrundlag er FIDIC. Beskrivelsen er medtaget for at illustrere ligheder og forskelle i forhold til dansk ret.

#### 3.4.1 Svensk ret

I Sverige anvendes AB 04, hvor entreprenørens arbejde er af udførende karakter, dvs. hvor bygherren har ansvaret for "objektets"<sup>57</sup> slutudformning og funktion. I mindre omfang kan visse arbejder "överlåtas til entreprenören att ansvara för funktionen även då AB 04 används"<sup>58</sup>.

---

<sup>52</sup> Jf. Signe Dierks Hansen og Louise Bossen i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 242.

<sup>53</sup> Jf. Ole Hansen, *TBB2005.377*.

<sup>54</sup> Jf. Torsten Iversen, der anvender begrebet »kalejdoskopisk«, *AB og nye aftaleformer* s. 87.

<sup>55</sup> Jf. Torsten Iversen (.red), *AB og nye aftaleformer* s. 89.

<sup>56</sup> Jf. Torsten Iversen (.red), *AB og nye aftaleformer* s. 90.

<sup>57</sup> Ved objekt forstås det fysiske slutresultat, der er baseret på rådgiverens oprindelig udførte projektering, jf. Jan Söderberg, *Att upphandla byggprojekt* s. 74.

<sup>58</sup> Jf. Jan Söderberg, *Att upphandla byggprojekt* s. 181.

ABK<sup>59</sup> 09 anvendes ved rådgiverkontrakter. Når der i svensk ret refereres til »konsulter«, kan der sættes lighedstegn med nærværende afhandlings anvendelse af ordet *rådgiver*.

Det følger af ABK 09 kapitel 2 § 1, at »konsulten« skal »genomföra uppdraget fackmässigt och med omsorg samt även i övrigt iaktta god yrkessed«. Af ABK 09 kaptitel 5 § 1 følger det, at rådgiveren er ansvarlig for den skade, som forårsages pga. bristende fagmæssig kompetence, brud på sædvanlig omhyggelighed eller anden uagtsomhed<sup>60</sup>.

### 3.4.2 Norsk ret

NS 8405 udkom i 2008 og er udarbejdet med henblik på at blive anvendt i kontraktforhold, hvor én part, entreprenøren, påtager sig at udføre et bygge- eller anlægsarbejde (fx "anlegg, nybygg, vedlikehold, reparasjon og ombygging") for en anden part, bygherren<sup>61</sup>.

Der findes, udover ovenstående, yderligere standardvilkår, som byggeriets parter i norsk ret kan benytte sig af – fx NS 8407, der anvendes ved totalentreprise. Ved totalentreprise er det op til entreprenøren "å finne ut av hva han skal levere og hvordan han skal levere dette for å oppnå dette resultatet. Han har en resultatforpliktelse."<sup>62</sup>

Udgangspunktet efter norsk entrepriseret er, at risikoen i udgangspunktet følger funktionsfordelingen i kontrakten<sup>63</sup>. Bygherren har risikoen for, at tegningerne/beregningerne er korrekte, mens entreprenøren har risikoen for, at arbejdet bliver fagmæssigt udført i overensstemmelse med disse. I forhold til entreprenøren bliver bygherren anset for at være leverandør af arkitektens og konsulentens arbejde<sup>64</sup>. Har bygherren udfærdiget en detaljeret arbejdsangivelse, antages entreprenørens ydelse at ændre sig fra at tage karakter af en resultatforpligtelse, og "til at den mer får karakter av en omsorgsforpliktelse"<sup>65</sup>.

Entreprenøren antages at have ansvaret for fejl og uoverensstemmelser for sin egen projektering<sup>66</sup>. Der er tale om et rent objektivi ansvar, hvorefter det er tilstrækkeligt at konstatere, at der foreligger en fejl. Det gør, at ansvaret er mere omfattende end hvis det var en rådgiver, der forestod projekteringen, idet det er en betingelse for at denne ifalder erstatningsansvar, at der udvises uagtsomhed<sup>67</sup>.

Efter NS pkt. 13.1 tredje led har en entreprenør et objektivi ansvar for mangler, der udspringer af projekteringsfejl. Årsagen er, at en projekteringsydelse i en entreprisekontrakt anses som en resultatforpligtelse der indebærer en risiko for, at et givent resultat opnås, "uafhængigt af om entrepre-

---

<sup>59</sup> Allmänna Bestämmelser för Konsultuppdrag (inom arkitekt- och ingenjörsvksamhet).

<sup>60</sup> Jf. Jan Söderberg, *Att upphandla byggprojekt* s. 101.

<sup>61</sup> <http://www.standard.no/no/Nettbutikk/produktkatalogen/Produktpresentasjon/?ProductID=347202>

<sup>62</sup> Jf. Karl Marthinussen m.fl., *NS 8405 med kommentarer* s. 45.

<sup>63</sup> Jf. Viggo Hagstrøm, *Entrepriserett – Utvalgte emner* s. 80f.

<sup>64</sup> Jf. Viggo Hagstrøm, *Entrepriserett – Utvalgte emner* s. 81.

<sup>65</sup> Jf. Viggo Hagstrøm, *Entrepriserett – Utvalgte emner* s. 82.

<sup>66</sup> Jf. Karl Marthinussen m.fl. *NS 8405 med kommentarer* s. 180.

<sup>67</sup> Jf. Karl Marthinussen m.fl. *NS 8405 med kommentarer anf.st.*

nøren har optrådt uagtsomt eller ej”<sup>68</sup>. Det medfører, at entreprenøren i norsk ret, *når vedkommende faktisk forestår projektering*, har et strengere ansvar end den rådgiver, der udfører en lignende opgave.

*Rækkevidden af en rådgivers ansvar*, i sin egenskab af rådgiver for en bygherre, er differencen mellem byherrens faktiske omkostninger og de omkostninger, som bygherren under alle omstændigheder ville have pådraget sig, dersom rådgiveren havde projekteret korrekt fra begyndelsen.

Heroverfor står *rækkevidden af en projekterende entreprenørs ansvar*, der beregnes efter andre kriterier. Således skal pågældende entreprenør dække alle omkostninger, der måtte være forbundet med at bringe ydelse op til den forudsatte kontraktmæssige standard – uafhængigt af, hvilke omkostninger bygherren *skulle* have afholdt, dersom projekteringen var rigtig fra begyndelsen<sup>69</sup>.

Bemærkelsesværdigt er det, at det samme anførte sted *antages*, at når en entreprenør entrerer med en rådgiver om, at sidstnævnte skal forestå projektering, som entreprenøren er forpligtet til efter kontrakten, udvides rådgiverens ansvar<sup>70</sup>. Ansvarsgrundlaget vil stadig være det samme – dvs. baseret på uagtsomhed – medmindre parterne har aftalt noget andet. Derimod vil det opståede tab være lig med entreprenørens omkostninger – dvs. uden fradrag for de omkostninger, som *entreprenøren* ville have afholdt.

### 3.4.3 FIDIC

FIDIC<sup>71</sup> består af en række forskellige standardbestemmelser, der er opdelt i en række regnbuefarvede titler. ”The White Book”<sup>72</sup> beskriver en rådgivers (»consultant«) og en byherres (»employer«) gensidige forpligtelser, og den fungerer – i hvert fald på overfladen – i stil med fx en entreprisekontrakt, der er baseret på AB 92 eller ABT 93, som suppleres med ABR 89 i forholdet mellem bygherren (eller totalentreprenør) og en (under)rådgiver. Rådgiverens funktion beskrives som flertydig, da vedkommende agerer dels som byherrens ”agent”, dels udfører en kontrollerende, tilsynsførende rolle<sup>73</sup>.

Når FIDIC alligevel ikke hverken ligner – eller i øvrigt kan sammenlignes med – ABR 89, skyldes det, at ingeniøren også har forpligtelser overfor entreprenøren, og hvis ikke både byherrens og entreprenørens hensyn bliver tilgodeset, kan der statueres ”breach of contract”. En lignende funktion findes ikke i hverken dansk ret eller andre »civil law countries«, hvor noget sådant er ”more or less unknown”<sup>74</sup>.

<sup>68</sup> Jf. Karl Marthinussen m.fl., *NS 8405 med kommentarer* s. 183. Forfatterne henviser til *Barbo* (Jan Einar) der i *Totalentreprise* s. 39 anfører, at problemstillingen om hvorvidt projekteringsydelse i en totalentreprisekontrakt er at anse som en »konsulentytelse«, der bedømmes efter de »konsulentrettslige regler« eller om den er en entreprenørydelse, der skal bedømmes efter entrepriseretlige regler, er af stor principiel betydning. Årsagen er, at der kræves culpa for at entreprenøren ifalder ansvar for den leverede projekteringsydelse, såfremt projekteringsydelsen er en rådgivningsydelse.

<sup>69</sup> Jf. Karl Marthinussen m.fl., *NS 8405 med kommentarer* s. 184.

<sup>70</sup> Jf. Karl Marthinussen m.fl., *anf.st.*

<sup>71</sup> Fédération Internationale des Ingénieurs – Conseils

<sup>72</sup> Også benævnt ”Client/Consultant Model Services Agreement”. Standarden vil typisk anvendes som et supplement til anden (mellem bygherre og entreprenør indgået) FIDIC kontrakt.

<sup>73</sup> Jf. Axel-Volkmar Jaeger, *Fidic – A Guide for Practitioners* s. 221f.

<sup>74</sup> Jf. Axel-Volkmar Jaeger, *Fidic – A Guide for Practitioners* s. 225.

Det er i litteraturen fremført, at det er mere retvisende at beskrive en rådgiver som en serviceleverandør, der skal sikre, at der tilvejebringes den nødvendige projekteringsmæssige rådgivning til projektet<sup>75</sup>. Ifølge *Christian Johansen og Tanja Nielsen* kommer det angiveligt til udtryk i FIDICs »White Book«, der benævner rådgiveren "som en serviceleverandør og ikke en tillidsmand, jf. **titlen** »Model Services Agreement«<sup>76</sup> [**min** fremhævelse].

Det anførte må imidlertid bero på en misforståelse. Nok er *formålet* med »White Book« et bredere anvendelsesområde, men derudover ses der ikke at skulle være tale om skærpede krav til rådgiverydelsen. »White Book« definerer i pkt. 1.1.8. en »Consultant« som »a professional firm or individual named in the Agreement, who is employed by the Client to perform the Services«. »White Book« definerer i pkt. 1.1.3 "Services" som de »ydelser«, der skal udføres, af netop »the Consultant«, i overensstemmelse med aftalen. Aftalen og det nærmere indhold af ydelserne heri varierer fra projekt til projekt, og fra land til land<sup>77</sup>.

Det fremgår direkte af White Book pkt. 3.3., at »the Consultant shall have no other responsibility than to exercise reasonable skill, care and diligence in the performance of his obligations under the Agreement«. Rådgiveren er således *ikke* en serviceleverandør.

#### 3.4.4 Sammenfatning

Ovenstående bemærkninger fra svensk ret er medtaget for at illustrere, at der – i tråd med det almindeligvis efter dansk ret antagne – alene påhviler en rådgiver at yde en god faglig indsats ved at bestræbe sig på at levere det fornødne resultat. En entreprenørs rådgiveransvar (for fx projekteringsfejl) skal efter norsk ret – i modsætning til rådgiverens ansvar - anskues uafhængigt af, om entreprenøren har optrådt uagtsomt eller ej. Endelig illustrerer afsnittet om FIDIC's »White Book«, at der ikke er belæg for tesen om en mulig forandring af rådgiverens ansvar fra en indsatsforpligtelse til en resultatforpligtelse.

#### 3.5 Rådgivningsydelsen i fem ansvarstilfælde

I det følgende vil rådgiverens ansvar for hhv. projektfejl, byggegrundens egnethed, materialevalg, og økonomisk overskridelse blive behandlet. Den pågældende arkitekt eller ingeniør kan holdes ansvarlig som professionel rådgiver, jf. ovenfor under pkt. 3.2.

##### 3.5.1 Projektfejl

Udarbejdelse af projektmaterialet er et traditionelt kerneområde for rådgivningsydelsen<sup>78</sup>.

---

<sup>75</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen i [Torsten Iversen (red.)] antologien *AB og nye aftaleformer* s. 159f.

<sup>76</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen *anf. st.*

<sup>77</sup> I England har ACE (Association of Consulting Engineers) publiceret "Conditions of Engagement". Fra dansk ret kendes Danske Ark, FRI og PLR's ydelsesbeskrivelser.

<sup>78</sup> Jf. *ABR* 89 s. 193.



Fejl i det af rådgiveren udarbejdede projektmateriale gør, at en rådgiver kan ifalde erstatningsansvar for *projektfejl*<sup>79</sup>.

Projektfejl kan opdeles i hhv. grove og mindre grove fejl. Fejl på den samme tegning (fx spuns på samme sted som betonfundament) tager karakter af en grovere fejl end hvis to tegninger ikke "passer sammen" (fx hvis arkitekttegningen angiver armaturer samme sted som ingeniørtegningens beslag til fastgørelse af beklædning af undertag)<sup>80</sup>.

Som en begrundelse for, at rådgivningsydelse begrunder en resultatforpligtelse, er det i litteraturen bl.a. anført, at det er rådgiverens ansvar, at denne leverer et »klart og utvetydigt« udbudsmateriale<sup>81</sup>. Hvad der nærmere skal forstås ved »klart og utvetydigt«, herunder om rådgiveren kan ifalde ansvar for det modsatte, er, med henblik på at fastlægge, om rådgiverens ydelse er en resultat- eller indsatsforpligtelse, særskilt behandlet nedenfor under pkt. 4.1.

### 3.5.2 Ansvar for byggegrundens egnethed.

Det påhviler rådgiveren, der forestår projekteringen, at afklare jordbundsforholdene. Det antages, at forpligtelsen til at påse, at byggegrunden kan bære det påtænkte byggeri, påhviler arkitekter og ingeniører, når de forestår byggeriets forberedelse og tilrettelægning<sup>82</sup>.

I de situationer hvor rådgiveren positivt ved, at der er/kan opstå problemer, er behovet for at få foretaget jordbundsundersøgelser særlig udtalt<sup>83</sup>. Til illustration henvises til UfR 1968.709H<sup>84</sup>, hvor en arkitekt blev anset ansvarlig for sætningsskader, da han havde været bekendt med nogle vanskelige jordbundsforhold uden at rådgive bygherren herom.

ABR 89 nævner ikke direkte, at en rådgiver skal foretage jordbundsundersøgelse eller fastslå en byggegrunds forureningsklasse mv. Det vil – ligesom mange af byggeriets øvrige facetter - i høj grad være afhængig af, hvad der er aftalt. Der bør ikke herske tvivl om, at det påhviler såvel den arkitekt som den ingeniør, der forestår projekteringen at være særligt opmærksom på bundforholdene, hvis man vil undgå ansvar, jf. til illustration KFE 1986.156.

I KFE 1986.156 skulle en rådgivende ingeniør, *I*, for en totalentreprenør, *TE*, udarbejde et projektmateriale, herunder udføre statiske beregninger mv. Der blev ikke udført jordbundsundersøgelser, og byggeriet blev projekteret med sædvanligt fundament. Undervejs fandt man, ved udgravning til et svømmebassin, forekomst af tørv. Der blev senere - på *I*'s foranledning - iværksat jordbundsundersøgelser. Jordbundsforholdene viste, at der ikke (som ellers forudsat) havde været sand i under-

---

<sup>79</sup> Anders Vestergaard Buch sonderer i *Entrepriseretlige mangler* s. 101 mellem hhv. projekteringsfejl og projektfejl. Førstnævnte udtryk anvender forfatteren om tilfælde, hvor fejl ved entreprise må henføres til projektering foretaget af en entreprenør, mens sidstnævnte udtryk – projektfejl – anvendes om tilfælde, hvor fejl ved entreprisen henføres til et projekt, som bygherren har ladet udarbejde (af rådgiveren). Sondringen forekommer hensigtsmæssig, og den vil blive anvendt tilsvarende i nærværende afhandling.

<sup>80</sup> Jf. Jette Grønkjær, *Entreprenørens Ekstraarbejder* s. 113.

<sup>81</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 152.

<sup>82</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 240.

<sup>83</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen anf.st.*

<sup>84</sup> Sagen er gengivet *ABR 89* s. 206.

grunden, men derimod tørv i et betydeligt omfang, der nødvendiggjorde fundamentalsforstærkning. TE krævede erstatning for sine meromkostninger dækket af I. I henviste til, at det var TE der – på grund af en stram tidsplan – havde ønsket at tage chancen, og at TE desuden skulle have givet oplysninger om, at jordbunden bestod af sand. Det sidste fandtes ikke bevist. Der fandtes herefter at påhvile I et ansvar for, at der ikke forud for byggeriets iværksættelse var foretaget fornøden undersøgelse af bundforholdene.

Opfordrer en rådgiver udtrykkeligt en bygherre til at foretage en jordbundsundersøgelse, men lader denne - på trods heraf - ikke en sådan foretage, må rådgiveren som udgangspunkt være ansvarsfri<sup>85</sup>.

Der er dog undtagelser. I KFE 2006.227 (TBB 2006.118)<sup>86</sup> blev en ingeniør, I, fundet ansvarlig for på et utilstrækkeligt grundlag at have udtalt sig om forureningstilstanden. I var engageret af en bygherre, BH, til at foretage forureningsundersøgelse af en byggegrund med henblik på at vurdere, om der skulle iværksættes byggeri. I anbefalede en kortlægning af byggegrunden med henblik på at få afgrænset omfanget af forureningen. Uanset at der *ikke* blev iværksat boreriger med henblik på en sådan afgrænsning, afgav I en erklæring, der angav, at der ikke forekom massiv udbredelse af forurening, således at byggeriet kunne iværksættes. BH måtte efterfølgende afholde betydelige omkostninger til oprensning og gjorde gældende, at I var ansvarlig herfor. Ved at fremkomme med vurderingen af forureningen, uden at have foretaget den tidligere anbefalede afgrænsning og uden at forhøre sig om yderligere risikoafdækning, fandtes I at have handlet ansvarspådragende. BH fandtes dog selv at burde bære halvdelen af det lidte tab.

Kendelsen illustrerer, at det ikke er givet, at den rådgiver, der opfordrer en bygherre til at foretage jordbundsundersøgelser, alene af den grund bliver ansvarsfri, hvis jordbundsforholdene er anderledes end forudsat. Det har utvivlsomt haft betydning, at der ikke var tale om blot en undladelse, men afgivelse af erklæring på et utilstrækkeligt grundlag – alligevel må kendelsen være udtryk for en skærpelse af rådgivers ansvar for undersøgelses- og udredningsopgaver<sup>87</sup>.

Tankegangen bag de kendelser, hvor rådgivere frifindes for projekteringsansvar, er den "ikke urimelige, at rådgiverens ansvar naturligt må antages at være strengt, når bedømmelse af rådgiverens indsats vedrører rådgivningens egentlige opdrag, mens en (noget) mildere ansvarsbedømmelse er indiceret, når fejlen ikke har relation til det egentlig opdrag"<sup>88</sup>. Det anførte kan begrunde resultatet i KFE 2006.227, hvor rådgiveren netop var engageret til at foretage en forureningsundersøgelse og KFE 1986.156, hvor projektaterialet angik de bærende konstruktioner og foretagelse af statiske beregninger.

At der er *grænser* for rådgiverens ansvar følger blandt andet af kendelse KFE 2004.312 (TBB 2003.467). Her blev rådgiveren, en arkitekt, A, ikke anset ansvarlig for manglende afklaring af opstigende grundfugt. Bygherren, BH, var blevet advaret herom, og A, der ligeledes var opmærksom på forholdet, udarbejdede et projekt uden foranstaltninger mod den opstigende grundfugt, som der

---

<sup>85</sup> Jf. ABR 89 s. 205.

<sup>86</sup> Kendelsen ses ikke omtalt i Gjedde-Nielsen og Lykke Hansens, ABR 89.

<sup>87</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>88</sup> Jf. ABR 89 s. 211.

ikke var midler til at afhjælpe. Der konstateredes afskalninger af facadepudsens, og BH fremsatte krav mod A. Voldgiftsretten udtalte, at uagtet at det havde været hensigtsmæssigt, at A havde henledt BH's opmærksomhed på fugtproblemet, var det i situationen ikke ansvarspådragende, at A »undlod at foranstalte undersøgelser til dokumentation af fugt og undlod at meddele anvisninger for, hvordan denne fugt kunne elimineres«. Under alle omstændigheder påhviler det bygherren at klargøre omfanget af opdraget til rådgiveren<sup>89</sup>.

### 3.5.2.1 Sammenfatning

Selvom ABR 89 ikke direkte dikterer, at en rådgiver skal foretage en jordbundsundersøgelse, vil der typisk, hvis andet ikke er aftalt, bestå en forpligtelse for den rådgiver, der forestår projekteringen at afklare jordbundsforholdene. I visse situationer, fx hvis rådgiveren positivt har kendskab til risikoen for senere indtrufne problemer, er forpligtelsen - til at rådgive om forholdet, dvs. enten foreslå eller lade foretage en jordbundsundersøgelse (eventuelt advare om risikoen for konsekvenserne ved at undlade) - særlig udtalt.

### 3.5.3 Ansvar for materialer og materialevalg

Anvendelse af nye materialer og metoder sker ifølge ABR 89 pkt. 6.2.1. primært for bygherrens risiko.

Det kan være ansvarspådragende at foreskrive nye og uprøvede materialer, konstruktioner og fremgangsmåder. Det følger bl.a. af kendelsen KFE 1994.125. I forbindelse med renovering af et hotel ønskedes glatte malede overflader. Metoden var »opsætning af glasfilt på limtræsdragere«, der ifølge skønserklæringen var en »ny og ukendt fremgangsmåde«. Efter malerarbejdets udførelse viste der sig mangler i form af rynker og revner m.v. Arkitekten fandtes at have et ansvar for manglerne ved malerarbejdet, men bygherren fandtes at burde bære en del af risikoen ved, at der med hans vidende blev valgt en ny og uprøvet metode for at opnå den glatte overflade. Kendelsen illustrerer, at det ikke ubetinget er bygherren, der bærer den såkaldte udviklingsrisiko<sup>90</sup>.

I KFE 2000.172 (TBB 2000.252) blev en rådgiver, arkitekt, A, fundet ansvarlig for valg af undertagsmateriale, der viste sig ikke at være vandtæt. Da A havde foreskrevet anvendelsen af det anvendte materiale uden nærmere kendskab til dette materiales egenskaber og uden at have rådgivet bygherren om mulige risici, måtte A anses for ansvarlig. Det fremgår, at A havde »god grund til at undersøge mulighederne for at anvende et materiale, der ikke ville medføre lignende problemer«, og kendelsen skal således ikke læses som et udtryk for, at der påhviler en rådgiver et objektivt ansvar for materialevalg. Anvendelse af sprogbrogen »lignende« skal søges i, at man havde oplevet lignende erfaringer fra 1. etape af byggeriet, hvilket burde have givet A grund til at udvise særlig varsomhed<sup>91</sup>. Kendelsen illustrerer, at en rådgiver kun er ansvarlig for materialer, der viser sig

<sup>89</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>90</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>91</sup> Kendelsen er kritiseret i teorien, idet det anføres, at det må være uden betydning for en teknisk rådgivers ansvar, om den pågældende er antaget af en ikke-kyndig bygherre eller af en erfaren bygherre med stor faglig ekspertise, jf. Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen i *ABR 89* s. 183f. BH blev pålagt selv at bære 1/3 af udbedringsomkostningerne, da vedkommende burde have reageret, eftersom andre former for undertagskonstruktioner næppe ville medføre problemer. Vold-

uegnede i den sammenhæng, hvori de skal indgå, hvis rådgiveren ved materialevalget burde have overvejet de forhold, der gjorde materialerne uegnede i netop den pågældende sammenhæng<sup>92</sup>.

Et eksempel på det sidste følger af KFE 2008.400. En arkitekt, A, blev frifundet for at have foreskrevet et uegnet materiale, idet han havde foretaget grundige forundersøgelser angående materialets egnethed. A valgte en speciel svensk sten som gulvbelægning, efter at have indhentet oplysninger fra såvel den svenske producent, P, som den danske forhandler, F, om, at stenen var frostsikker. Der opstod alligevel frostbetingede afskalninger og andre skader. Efter forgæves at have forsøgt at få P pålagt ansvar, krævede bygherren, BH, erstatning af A til bl.a. dækning af afhjælpningsomkostningerne. Det blev lagt til grund, at såvel den svenske leverandør som F var bekendt med, hvorledes stenene skulle anvendes. Det måtte endvidere lægges til grund, at stenene ikke var egnede som gulvbelægning på tagterrasserne. A havde til brug for overvejelserne om anvendelse af den pågældende sten gennem F tilvejebragt et produktblad, hvorefter stenens typiske anvendelsesområde bl.a. var udendørs til gulv. Det kunne på denne baggrund ikke anses for uagtsomt, at A havde valgt stenen uden at søge yderligere oplysninger eller iværksætte yderligere undersøgelser. Det kunne endvidere ikke anses for ansvarspådragende for A, at der ikke i bygningsbeskrivelsen var blevet krævet garanti for stenenes konkrete egnethed, således at BH havde haft mulighed for at gøre sine mangelsindsigelser gældende med henvisning til en garanti.

Et specielt tilfælde forelå i KFE 2009.269. En rådgiver, arkitekt, A, blev anset ansvarlig for et utæt tegltag, mens entreprenøren blev frifundet. Bygherren havde krævet, at særlige håndlavede vingetegl skulle anvendes, ligesom fastgørelsesmetoden var foreskrevet. Voldgiftsretten fandt, at A, henset til at det drejede sig om specialsten på et specialtag på en helt særlig bygning (en borg fra middelalderen) – i samråd med producenten – burde have overvejet hvilke foranstaltninger der skulle til for at imødegå vandgennemtrængning ved skruehullerne. Ved at have undladt dette, fandtes A at have handlet ansvarspådragende. Afgørelsens rigtighed kan diskuteres – og resultatet bør næppe overvurderes – navnlig eftersom selve opdraget var så specielt som det foreliggende. Årsagssammenhængen blev fastslået af skønsmanden, men adækvansbetragtningerne er til at overse. Måske kan sagens udfald delvist begrundes med proceduren, der kun anfægtede førstnævnte betingelse.

I KFE 2009.282 blev rådgiveren, en arkitekt, A, ikke anset for ansvarlig for, at et foreskrevet undertag ikke havde den af fabrikanten, F, oplyste holdbarhed. Der var opstået fugtskade (skimmelsvamp) i nogle loftsrum. Årsagen til fugten fandtes at være »en kombination af en række faktorer«, herunder vand oppefra. Det fandtes ikke dokumenteret, at A havde handlet ansvarspådragende, hvorfor A blev frifundet. Kendelsen bekræfter, at et rådgiveransvar forudsætter godtgørelse af fejl eller for sømmelser<sup>93</sup>, og det synes forudsat, at en rådgiver som udgangspunkt kan lægge en fabrikants oplysninger om et foreskrevet produkt til grund. Resultatet støttes af KFE 1987.171, hvori Voldgiftsretten udtalte, at det ikke i sig selv kunne karakteriseres som uforsvarligt at anvende nogle "Corten plader", selv om det var noget nyt, men at dette måtte forudsætte en særlig omhu ved projekteringen.

---

giftsretten har formentlig lagt til grund, at bygherren var nærmest til at bære – i hvert fald en del af risikoen – for materialevalget, som BH netop fandtes at være bekendt med.

<sup>92</sup> Jf. ABR 89 s. 239.

<sup>93</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelse.

### 3.5.3.1 Sammenfatning

Kun i de situationer, hvor rådgiveren i sin rådgivning om valg af nye materialer og metoder har handlet uforsvarligt - herunder i forbindelse med sin information af klienten - kan rådgiveren gøres ansvarlig for skader, som følger af uforholdsmæssig rådgivning. Grundige forudgående undersøgelser om et materiales anvendelighed kan bevirke, at rådgiveransvar kan undgås, selv et materialevalg konkret viser sig uegnet.

### 3.5.3.2 Særligt om »udviklingskader«

Er der ikke projekteret i overensstemmelse med »byggetidens viden«, risikerer rådgiveren at ifalde ansvar. *Omvendt* skal en rådgiver frifindes, selv om rådgivningen objektivt set viser sig at være forkert og desuden har påført klienten et tab, såfremt rådgiveren har anvendt den viden og den projekteringskik, der var anerkendt på projekteringstidspunktet<sup>94</sup>. Risikoen for udviklingskader påhviler med andre ord ikke rådgiveren<sup>95</sup>. Det forudsættes (også her), at der ikke er afgivet garanti eller en tilsikring vedr. det pågældende forhold.

Illustrerende for princippet om byggetidens viden er bl.a. KFE 2009.110 (TBB 2008.428)<sup>96</sup>. I sagen fandtes ansvaret for fugtskader i en tagkonstruktion hovedsageligt at påhvile entreprenøren, E. Efter opførelsen af en boligbebyggelse opstod der omfattende fugtskader (råd- og svampeangreb) i tagkonstruktionen. Hovedårsagen var udførelsesfejl i form af utætheder i dampspærren, men en medvirkende årsag var, at der var foreskrevet anvendelse af hygrodioder, selvom tagkonstruktionen helt eller delvis lå i permanent skygge, hvilket indebærer, at hygrodioder ikke kunne borttransportere fugt. Årsagen hertil var, at anvendelsen af hygrodioder måtte anses som en udviklingskade, idet det først senere var blevet erkendt, at hygrodioder ikke kunne anvendes under de aktuelle forhold, men at skaden ville have fået et væsentlig mindre omfang, hvis samlingerne i dampspærren havde været udført håndværksmæssigt korrekt.

Det faktum, at et projekt senere viser sig at være uegnet, er ikke tilstrækkeligt til at statuere ansvar, hvis det på projekteringstidspunktet blev anset for egnet. Det springende punkt er, om rådgiveren kan siges at have anvendt den viden og den projekteringskik, der var anerkendt på projekteringstidspunktet og konkret forsvarlig<sup>97</sup>. Hvorvidt det er sket skal bedømmes på grundlag af den viden, der var tilgængelig på projekteringstidspunkt – ikke på tidspunkt for afholdelse af fx syn og skøn<sup>98</sup>.

---

<sup>94</sup> Jf. ABR 89 s. 188.

<sup>95</sup> Som påpeget ovenfor under pkt. 3.2. illustrerer KFE 1993.164, at der ved vurderingen af rådgiveransvaret fortsat skal anlægges en professionel målestok: En rådgiver bliver ikke automatisk fritaget for ansvar, blot fordi en (forsømmelig) fremgangsmåde var almindelig på projekteringstidspunktet.

<sup>96</sup> Kendelsen er omtalt i ABR 89 s. 188.

<sup>97</sup> Jf. ABR 89 s. 189.

<sup>98</sup> Jf. ABR 89 s. 215f.

Valget af totalentrepriseformen indebærer ikke ændringer ift. udviklingsrisikoen. Det antages, at det fortsat er bygherren, der bærer risikoen for, at byggetidens viden senere viser sig at være utilstrækkelig eller urigtig<sup>99</sup>.

#### 3.5.4 Økonomiske overskridelser

En kontrakt mellem en bygherre og en entreprenør vil næsten *altid* indeholde en angivelse af, at projektet er tænkt at blive bygget med en forventet afleveringsdato og for et nærmere bestemt angivet beløb - entreprisensum. Det fremgår af ABR 89 pkt. 2.1.2, at de overslag, der med klientens godkendelse er udarbejdet af rådgiveren, bliver den gældende økonomiske ramme. Bestemmelsen indebærer ikke et budgetansvar for rådgiveren<sup>100</sup>.

I relation til budgetrammen vil bygherren have en forestilling om, hvor meget/lidt et givent projekt må koste. Den ydelse, som rådgiveren leverer, skal gerne afspejle sig og være – i hvert fald nogenlunde – identisk med det forudsatte.

Eftersom et budgetoverslag beror på udøvelse af skøn, vil budgetoverskridelser ofte ikke kunne henføres til en ansvarspådragende adfærd hos rådgiveren<sup>101</sup>. Hvis budgettet overskrides, er der ikke tvivl om, at rådgiveren som udgangspunkt er ansvarlig, *såfremt* vedkommende har handlet uagtsomt og ikke er i stand til at bevise, at fornøden omhu og faglighed er blevet fulgt ved fastlæggelsen/udøvelse af skønnet<sup>102</sup>.

Hvor budgetoverskridelsen konstateres tidligt - og før byggeriet er iværksat – vil der foretages omprojektering, så budgetrammen holder. Konstateres budgetoverskridelse imidlertid først senere – fx under udførelse – bliver byggeriet dyrere end først forudsat. Såfremt fejlen kan henføres til et ansvarspådragende forhold hos rådgiveren, vil bygherren kunne få erstattet de meromkostninger, som bygherren må afholde. Det er imidlertid kun den egentlige fordyrelse, dvs. der skal anlægges en differencebetragtning, som bygherren kan få erstattet.

I det omfang merbetalingen til entreprenøren modsvarer værdien af tillægsydelserne, er der ikke lidt et tab, som bygherren kan få erstattet<sup>103</sup>.

#### 3.5.5 Tilsynsansvar

Ved bygherrens tilsyn forstås dennes "byggeledelse, fagtilsyn og eventuelt andre tilsynsførende, som bygherren måtte have antaget"<sup>104</sup>. En rådgiver udfører tilsyn som en anden selvstændigt virkende tredjemand, forpligtet på de vilkår, som den underliggende aftale – typisk ABR 89 – dikterer.

---

<sup>99</sup> Jf. Vagner, *Entrepriseret* s. 351. Anderledes *Hørlyck*, der påpeger, at meget taler for, at totalentreprenørens projekteringsansvar indebærer, at totalentreprenøren er ansvarlig for udviklingsskader, jf. Erik Hørlyck, *Totalentreprise* s. 172.

<sup>100</sup> Jf. ABR 89 s. 253f.

<sup>101</sup> Jf. ABR 89 s. 254.

<sup>102</sup> Det er i engelsk ret fremført, at i de situationer hvor de skønnede omkostninger er så langt ved siden af, at byggeriet ikke bliver til noget og rådgiverens ydelse således ikke er af nogen værdi for bygherren, vil rådgiveren ikke være berettiget til at få godtgjort sit krav på honorar, jf. Atkin Chambers, *Hudsons Building and Engineering Contracts* s. 303.

<sup>103</sup> Jf. ABR 89 s. 255.

Som tilsyn medvirker rådgiveren til at opfylde bygherrens kontraktuelle forpligtelser overfor entreprenøren. Som led heri udføres et stykke arbejde, der er præget af beslutninger, som er forbundet med et ikke ubetydeligt grad af skøn. Byggeledelsen styrer det økonomiske og tidsmæssige forløb under udførelsen, og skal bl.a. gennem koordinering sørge for, at tidsplanerne overholdes. Byggeledelsen er ikke ansvarlig, hvis byggeriet fordyres, fx på grund af projekteringsfejl<sup>105</sup>. Ved fagtilsyn forstås kontrol med arbejdets kvalitet.

Bygherrens tilsyn repræsenterer bygherren og sørger dels for at godkende og/eller kassere materialer eller arbejder samt give anvisninger med hensyn til tilrettelæggelsen af de forskellige entreprenørers arbejde i deres indbyrdes forhold, jf. AB § 17, stk. 2 og stk. 3<sup>106</sup>.

### 3.5.5.1 Det subsidiære ansvar

Kendetegnende for tilsynsansvaret er, at der er tale om et *afledet ansvar*, og at tilsynet kun er ansvarligt, hvis der også er et entreprenøransvar<sup>107</sup>. Den rådgiver, der på sin klients vegne udøver tilsyn med hensyn til om de aftale ydelser er kontraktmæssige, er kun ansvarlig for det tab, klienten lider derved, at rådgiveren ikke rettidigt har påtalt, at ydelsen var ikke-kontraktmæssig, jf. ABR 89 pkt. 6.2.6.1.

Klientens tab består i den økonomiske forringelse af mulighederne for at få manglen udbedret, som det indebærer, at rådgiveren ikke har sagt til i tide<sup>108</sup>.

Tilsynsforpligtelsen kerne er at "kontrollere, om det af entreprenøren/erne udførte arbejde er i overensstemmelse med aftalegrundlaget"<sup>109</sup>. Det følger direkte af ABR 89, ad pkt. 6.2.6.1, at bestemmelsen [pkt. 6.2.6.1] er udtryk for, at rådgiveren alene er subsidiært ansvarlig for tilsynsfejl. Bestemmelsen forudsætter en primært ansvarlig; en entreprenør. En entreprenør vil ikke blive fritaget for mangelsansvar under henvisning til, at bygherrens tilsyn ikke har påtalt forholdet, jf. AB § 17, stk. 4. Ansvarsfritagelsen forudsætter, at tilsynet har givet pålæg, der må sidestilles med "*projektmæssige anvisninger*"<sup>110</sup>.

Tilsynsansvaret relaterer sig til den rådgiver, der har påtaget sig enten at føre tilsyn eller udøve kontrol med, at en entreprenør opfylder *entrepriseaftalen*<sup>111</sup>. Grundlaget for udøvelse af tilsyn er de entrepriseaftaler, der fastlægger hvilke ydelser entreprenørerne skal præstere, og hvornår ydelserne skal præsteres<sup>112</sup>. Spørgsmålet om ansvar for tilsynet – *tilsynsansvaret* – opstår, når rådgiverens tilsyn har begået fejl, dvs. rådgiveren har ikke opdaget en mangel, som rådgiveren burde have opdaget – enten gennem en positiv handling eller en undladelse (dvs. fx godkendt mangelfuldt udført arbejde eller undladt at gøre indsigelser hertil). I en sådan situation vil rådgiveren være ansvarlig

---

<sup>104</sup> Jf. Hørlyck, *Entreprise* s. 243.

<sup>105</sup> Jf. ABR 89 s. 227.

<sup>106</sup> Jf. Hørlyck, *Entreprise* s. 244.

<sup>107</sup> Jf. Hørlyck, *Entreprise* s. 400.

<sup>108</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 295.

<sup>109</sup> Jf. ABR 89 s. 322.

<sup>110</sup> Jf. Hørlyck, *Entreprise* s. 246.

<sup>111</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 293.

<sup>112</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 146.

overfor sin klient, fordi rådgiverens tilsyn har svigtet. Der er imidlertid kun tale om et subsidiært ansvar; eftersom det er *entreprenøren*, der i første omgang har udført det mangelfulde arbejde, er entreprenøren nemlig primært ansvarlig.

Foreligger en mangel ved entreprenørens ydelse, er det normalt, at bygherren står uforstående overfor, hvorfor fagtilsynet ikke har påtalt netop denne mangel og fået den afhjulpet, eller i det mindste sørget for at få den indberettet overfor klienten. Samtidig vil entreprenøren ofte undskylde sig med, at tilsynet har været fuldt ud vidende om udførelsen af det pågældende arbejde, eller at fagtilsynet ikke har ydet entreprenøren tilstrækkelig vejledning. Entreprenøren vil måske endda ligefrem hævde, at tilsynet også har godkendt det mangelfulde materiale eller arbejde. Det må imidlertid fastholdes, at det faktum at tilsynets ydelse består i at "give og modtage meddelelser om arbejdet og kan godkende eller kassere materialer eller arbejde, primært [har] sigte på spørgsmålet om uklarheder i entreprenørernes forståelse af projektmaterialiet og af beskrivelsen (...) [ikke] at begrænse entreprenørernes forpligtelse til af egen drift at præstere en kontraktmæssig ydelse."<sup>113</sup>.

At tilsynsansvaret er subsidiært fremgår tydeligt af KFE 1999.202 (TBB 1999.76). Voldgiftsretten fandt efter en samlet vurdering af de begåede fejl, at de to indklagede – en entreprenør, *E* og en arkitekt, *A* – på baggrund af karakteren af de begåede fejl, hver skulle bære halvdelen af ansvaret for skaderne. Videre udtalte Voldgiftsretten, at *A*'s halvdel af ansvaret kunne opsplittes i to, således at  $\frac{1}{4}$  af det samlede ansvar relaterede sig til fejl mht. projektering og  $\frac{1}{4}$  mht. tilsynssvigt. Herefter, idet »hæftelsen for tilsynssvigt er subsidiær i forhold til hæftelsen for entreprenørens udførelsesfejl«, skulle *A* alene bære  $\frac{1}{4}$  af den samlede erstatning.

Illustrerende er ligeledes KFE 1979.99DIV, hvor der var konstateret forringet bæreevne i et byggeri, blandt andet fordi der var anvendt for få armeringsjern. Den udførende entreprenør, *E*, og en rådgivende ingeniør (der førte tilsyn), blev fundet erstatningsansvarlige in solidum - dog således at ansvaret i det indbyrdes forhold alene påhvilede *E*.

At der kræves noget, for at rådgiveren kan holdes ansvarlig, illustreres af TBB 2013.320 VBA. Voldgiftsretten fandt efter en samlet vurdering ikke rådgiveren, en arkitekt, *A*, ansvarlig for konstateret skimmelsvamp i tagkonstruktionen, da *A* ikke havde handlet ansvarspådragende. En beslutning truffet af *A* om at foretage eller dog foreslå bygherren fugtmåling havde været »ideelt«, men uanset at *A* ikke havde taget initiativ hertil, blev *A* frifundet.

I KFE 2001.196 blev rådgiveren, en arkitekt, *A*, ikke anset ansvarlig for konstaterede revner i trægulve, der var opstået som følge af for hurtig lakering. Et forsikringssselskab betalte for genopførelse af klagers (bygherren, *BH*) hus. *A* havde overfor forsikringssselskabet påtaget sig en rådgivningsforpligtelse, der inkluderede tilsyn, kvalitetssikring og kontrol. Byggeledelse var ikke en del af aftalen. Endvidere havde *A* indgået en aftale med ejendommens ejer – *BH* - om særskilt rådgivning, der omfattede både byggeledelse og tilsyn. Voldgiftsretten fandt ikke, at der forelå projekteringsfejl. Voldgiftsretten fandt endvidere, at *BH* var bekendt med, at aftalen med forsikringssselskabet ikke omfattede byggeledelse og dermed heller ikke tidsmæssig styring af byggeriet; i hvert fald ikke ud over en konstatering af, som led i opfyldelsen af sin tilsynsforpligtelse, at entreprenørens tidsplan var realistisk. *A* fandtes herefter ikke at have begået ansvarspådragende fejl ved

---

<sup>113</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 152.



udførelsen af tilsynet og blev derfor frifundet. Kendelsen illustrerer, uanset at A blev frifundet, at tilsynsansvaret kan være et *selvstændigt ansvar* (der *ikke* forudsætter et entreprenøransvar), nemlig et "ansvar for en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af byggeriet"<sup>114</sup>.

#### 4 Analyse af rådgiveransvaret

##### 4.1 Udbudsmaterialets klarhed og entydighed

AB 92 bruges ved entrepriser, hvor bygherren projekterer, mens entreprenørens rolle som udgangspunkt alene er af udførende karakter. I entrepriser, hvor entreprenøren også har påtaget sig at forestå projekteringen, vil ABT 93 som regel være vedtaget. Ifølge hhv. AB 92 og ABT 93, § 2, stk. 2, 2. pkt., skal udbudsmaterialet være »entydigt og således udformet, at der er klarhed over ydelsens omfang og indhold«.

Ordlyden i de to ovenfor refererede bestemmelser om udbudsmateriale er identiske. Ved totalentreprise er det - som udgangspunkt - fortsat bygherrens risiko, at udbudsmaterialet opfylder klarhedskravet<sup>115</sup>.

Uklarheder eller forglemmelser i grundlaget kan ubestridt være ansvarspådragende for en rådgiver, men det er dog ikke nødvendigvis ensbetydende med, at bygherren får medhold i sit krav om erstatning. Ofte vil fx uklarheder ikke udmønte sig i et tab for bygherren<sup>116</sup>. Det er bygherren, der skal bevise, at fejlen har medført et adækvat tab, og praksis indikerer, at bevisbyrden er svær af løfte<sup>117</sup>.

Desuden må det selvstændigt overvejes, om uklarheder er udtryk for ansvarspådragende adfærd fra rådgiverens side<sup>118</sup>.

I KFE 2010.061 blev en rådgiver, *I*, fundet ansvarlig for en uklar entreprisekontrakt, men uklarhederne havde ikke medført tab. Der var mellem en entreprenør, *E*, og en bygherre, *BH*, opstået uenighed om, hvilke ydelser entreprisekontrakten pålagde *E* og dermed om, hvilket betalingskrav *E* kunne fremsætte. Voldgiftsretten udtalte i hovedsagen (mellem *E* og *BH*), at »entreprisegrundlaget [skal] være entydigt beskrevet«. *BH* gjorde gældende, at *I* skulle erstatte det beløb, som *BH* måtte blive pålagt at betale, udover hvad *BH* havde anerkendt, idet det var *I*, der havde udarbejdet entreprisekontrakten. Entreprisen fandtes ikke i kontrakten beskrevet klart og entydigt, og *I* fandtes at hæfte herfor. Imidlertid havde *BH* ikke godtgjort at have lidt et tab som følge af rådgiveransvaret, idet enterprisesummen, såfremt kontrakten havde været udformet korrekt, ville have været tilsvarende højere. Kendelsen forudsætter, at udarbejdelsen af entreprisekontrakten er et led i rådgivers projekteringsopgave<sup>119</sup>.

I KFE 1975.15D/IV blev bygherren pålagt ekstraudgifter til pudsning, da arkitektens murerbeskrivelse og murenes forståelse, af de deri anvendte udtryk, ikke var identiske. Årsagen til at bygherren ikke

<sup>114</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>115</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 34.

<sup>116</sup> Jf. ABR 89 s. 194.

<sup>117</sup> Jf. Malcolm Costigan i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer* s. 176.

<sup>118</sup> Jf. Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen, *anf.st.*

<sup>119</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

kunne kræve erstatning fra rådgiveren, en arkitekt, A, var, at »tilbuddet på murerarbejdets udførelse ville være blevet tilsvarende højere«, såfremt beskrivelsen havde været fyldestgørende<sup>120</sup>. I sagen udtalte Voldgiftsretten, at A ikke fandtes at kunne pålægges ansvar for mangler ved beskrivelsen: A skulle »ikke lastes for, at beskrivelsens ord kunne give anledning til misforståelser«.

#### 4.1.1 Rådgiverens ansvar for kvaliteten af udbudsmaterialet

Det projektmateriale, som rådgiveren udarbejder, skal danne grundlaget for dels byggeriets gennemførelse dels tilrettelæggelsen heraf. Materialet skal derfor være korrekt, men hertil kommer, at det skal være udtømmende, utvetydigt og forståeligt på en sådan måde, at det kan tjene til *vejledning* for håndværkerne<sup>121</sup>.

Entreprenøren har pligt til at gøre indsigelser overfor udbudsmaterialet, hvis dette ikke i tilstrækkelighed grad udgør grundlaget for, at entreprisen kan udføres, jf. AB 92 § 15, stk. 1, og risikerer dermed i visse situationer at ifalde et (erstatningsretligt med)ansvar.

Som udgangspunkt er rådgiverens forpligtelse at give fagligt kvalificerede råd. Det er fremført, at rådgiverens ydelse udover indsatsforpligtelsen "indeholder en række øvrige ydelser, som umiddelbart skal kunne anvendes af entreprenøren som grundlag for dennes produktion, og hvor resultatet af rådgiverens ydelse derfor skal være anvendeligt af entreprenøren, således som forudsat af entreprenøren i dennes aftale med bygherren"<sup>122</sup>. *Christian Johansen og Tanja Nielsen* nævner som et eksempel, at den rådgiver, der udarbejder et hovedprojekt til bygherren, til brug for entreprenørens prissætning og udførelse, skal frembringe et resultat der opfylder "de grundlæggende krav til et hovedprojekt, og i den forstand er rådgiveren underlagt en resultatforpligtelse"<sup>123</sup>. Forfatterne tager *Anders Vestergaard Buch* til indtægt for deres synspunkt<sup>124</sup>.

Grundlaget for rådgiverens ansvar over for klienten må antages som udgangspunkt at være kontraktforhold mellem klienten og rådgiveren<sup>125</sup>. Det er kontraktforholdet og de ydelser, som rådgiveren har påtaget sig heri, der fastlægger grænsen for omfanget af rådgiverens opgave. Uagtet at der derudover består forpligtelse for rådgiveren til selv at udfylde opgaven med det indhold, som efter de for rådgivningsopgaven gældende vilkår, sædvaner og kutymer er nødvendig for en forsvarlig løsning af opgaven, og den omstændighed at "[p]ræstationer af ringere indsats end fagets traditioner kræver, normalt [er] ansvarspådragende, uanset formen for klientens henvendelse"<sup>126</sup>, synes der ikke at være baggrund for at konkludere, at rådgiverens forpligtelse kan beskrives som en resultatforpligtelse.

<sup>120</sup> Dette kritiseres af Malcolm Costigan i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer* s. 177.

<sup>121</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 245.

<sup>122</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 150.

<sup>123</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen i [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 152.

<sup>124</sup> Anders Vestergaard Buch, *Entrepriseretlige mangler* s. 103, der samme anførte sted anfører, at Jørgen Hansen i *Teknikeraftalen* s. 50ff "synes at antage et tilsvarende resultat".

<sup>125</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 230.

<sup>126</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 229f.

Skal rådgiveren pålægges ansvar overfor sin klient, må det fordrer, at rådgiveren ikke har præsteret den ydelse, han efter aftalen med klienten var forpligtet til<sup>127</sup>. Det af *Christian Johansen og Tanja Nielsen* anførte kan på denne baggrund ikke tiltrædes.

#### 4.1.2 Hvorvidt rådgiverens ydelse kan karakteriseres som en resultatforpligtelse

Uagtet at fx AB 92 ikke udgør en del af aftalegrundlaget mellem bygherre og rådgiver, antages det, at *beskrivelsen* af bygherrens forpligtelse til at levere et bygbart projekt til entreprenøren har betydning for fastlæggelse af rådgiverens ydelser, som skal præsteres over for bygherren<sup>128</sup>.

Hvor aftalen mellem bygherren og rådgiveren er lidet detaljeret, kan det være nødvendigt at skele til indholdet af aftalen mellem *bygherren og entreprenøren*, entreprisekontrakten, for at være i stand til at fastlægge rådgiverens beføjelser og forpligtelser<sup>129</sup>.

En aftale mellem en bygherre og en entreprenør skal og bør dog ikke uden videre blive lagt til grund ved fortolkningen af rådgiverens ydelse i forhold til sin medkontrahent. I forholdet mellem bygherren og rådgiveren må det således antages, at udgangspunktet for at fastslå hvilke ydelse rådgiveren skal levere, skal findes i kontrakten mellem *bygherren og rådgiveren*<sup>130</sup>.

Hvorvidt et projektmateriale er mangelfuldt, vurderes bl.a. på baggrund af sædvane og klientens berettigede forventninger<sup>131</sup>. Opfattelsen af at en rådgiver – uden hensyn til de enkelte mangler eller fejls betydning – er ansvarlig for et fuldstændigt og fejlfrit projektmateriale er urigtig<sup>132</sup>. Omvendt skal projektmaterialet kunne danne grundlag for byggeriets gennemførelse. Hvis projektmaterialet indeholder fejl, med den følge at et projekt/bygning må ændres, vil rådgiveren som udgangspunkt være ansvarlig.

At totalentreprenørens forpligtelse – også for den projekteringsmæssige del af totalentreprenørens ydelse – er en resultatforpligtelse, er ikke ensbetydende med, at rådgiverens forpligtelse tilsvarende skal karakteriseres som en sådan. Det ville medføre, at der forelå misligholdelse, såfremt rådgiveren ikke opfyldte kravet om levering af et klart og entydigt udbudsmateriale, uanset om der foreligger culpa fra rådgiverens side<sup>133</sup>.

Vanskeligheden består i at fastlægge, om rådgiveren har præsteret det aftalte resultat<sup>134</sup>.

---

<sup>127</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 230.

<sup>128</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen, [Torsten Iversen (red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 154.

<sup>129</sup> Jf. tilsvarende - fra engelsk ret – udsagnet "there is no doubt that the courts will pay considerable regard to the provisions of the construction contracts which the Architect or Engineer has agreed to supervise and administer (...) in order to ascertain the duties owed by the Architect or Engineer to their client.", jf. Atkin Chambers, *Hudson's Building and Engineering Contracts* s. 209.

<sup>130</sup> Jf. bl.a. Atkin Chambers, *Hudson's Building and Engineering Contracts* s. 246.

<sup>131</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 229.

<sup>132</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 228.

<sup>133</sup> Anderledes Christian Johansen og Tanja Nielsen, der i [Torsten Iversen (.red.)] *AB og nye aftaleformer i byggeriet* s. 153 anfører, at de samme hensyn for en totalentreprenør (i totalentreprise) gør sig gældende f.s.v.a. rådgiverens forpligtelse.

<sup>134</sup> Jf. Christian Johansen og Tanja Nielsen, *anf. st.*

I KFE 2008.111 (TBB 2007.548) fik en bygherre opført en sportshal, der styrtede sammen grundet beregningsfejl i tagkonstruktionen. Voldgiftsretten fandt, at hovedentreprenøren havde påtaget sig projekteringsansvaret, mens rådgiveren blev frifundet. Det udtaltes, at det var »overvejende betænkeligt at fastslå, at den rådgivende ingeniør havde pådraget sig ansvar ved ikke selv at gennemgå og efterregne leverandørens projektering«. Rådgivningsforpligtelsen påhvilede oprindeligt totalrådgiveren, men ansvaret var blevet »overtaget«, idet ydelsen »de facto« blev forestået af leverandøren, hvis moderselskab producerede de anvendte spær og i øvrigt havde forestået de statiske beregninger.

Det vurderes, at der – som påpeget af Voldgiftsretten – var grundlag for at pålægge hovedentreprenøren et hæftelsesansvar efter reglerne om produktansvarsskader, og at det var det der førte til, at det var »overvejende betænkeligt at fastslå, at den rådgivende ingeniør havde pådraget sig ansvar ved ikke selv at gennemgå og efterregne leverandørens projektering«. Såfremt rådgiverens projekteringsansvar anskues som en resultatforpligtelse, må det antages, at det vil være *mindre* betænkeligt at statuere rådgiveransvar i en lignende sag.

Selvom det ikke er rådgiveren, der har udarbejdet hovedprojektet, risikerer vedkommende alligevel at hæfte for rigtigheden af entreprenør- eller leverandørberegninger<sup>135</sup>. Til illustration kendelsen KFE 2005.313 (TBB 2004.278/2), hvor en entreprenør, *E*, fandtes (med)ansvarlig for en stormskade, dog således at totalrådgiveren, *TR*, havde haft et selvstændigt ansvar for at sikre, at statikken var i overensstemmelse med gældende normer m.v., i et af *E* udarbejdet forslag. Under henvisning til *TR*'s ansvar skulle *E* kun bære 1/3 af ansvaret. Som anført i *Hørlycks* redaktionelle note til KFE 2008.111 skal det dog altid vurderes konkret, hvad der ligger rådgiverens opdrag.

Hvorvidt rådgiverens ydelse på området kan karakteriseres som en resultatforpligtelse er uklart. En rådgivers ansvar for uklarheder og udeladelser bør dog næppe bedømmes strengere, end tilfældet er med hensyn til egentlige projekteringsfejl<sup>136</sup>. Se hertil KFE 2008.400, der er refereret ovenfor under pkt. 3.5.3, hvor en rådgiver ikke fandtes at have handlet uagtsomt.

En skadevolder, der bedømmes ud fra et *resultatsynspunkt*, skal være enten objektivt ansvarlig, ellers skal der pålægges ansvar på et kontraktretligt funderet ansvar, dvs. igennem en - i hvert fald delvis – tilsikring af det pågældende resultat, og i "ingen af tilfældene vil man kunne anvende culpa-ansvaret"<sup>137</sup>.

I KFE 2008.111 fandt voldgiftsretten netop, at det ikke under de nævnte omstændigheder kunne anses for ansvarspådragende for ingeniøren, at et hovedprojekt ikke var blevet udarbejdet, og ingeniøren blev på den baggrund ikke fundet ansvarlig.

Herefter er det svært at se, hvad der betinger, at rådgiverens ansvar skulle tage form af en resultatforpligtelse. Selvom kravene til fx AB 92 § 2, stk. 2 er strenge, og at de i praksis spiller en rolle for

<sup>135</sup> Jf. *Hørlycks* redaktionelle note i KFE 2008.111.

<sup>136</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 111.

<sup>137</sup> Jf. Lars Bo Langsted, *Rådgivning I* s. 253.

bedømmelsen af den projekterende rådgivers ansvar, skal der fortsat foretages en skyldvurdering<sup>138</sup>.

KFE 2010.245 (TBB 2010.661) er illustrerende. En rådgiver, *R*, blev pålagt ansvar for mangelfuld projektering. *R* havde for bygherre, *BH*, udarbejdet projekt- og udbudsmateriale vedrørende et elanlæg, med henblik på indhentelse af tilbud fra entreprenører. Voldgiftsretten fandt, at *R* havde begået ansvarspådragende fejl ved projekteringen (opgaven var ikke løst med den omhu, som kunne forventes). *BH* fik tilkendt erstatning for bl.a. udgifter til stilstandsomkostninger afholdt af entreprenøren og for omkostninger, som ikke ville være påløbet, dersom nogle ydelser havde været indeholdt i det oprindelige projekt. *R*'s krav om betaling for ekstraarbejde blev ikke imødekommet, da arbejdet var forårsaget af de begåede rådgivningsfejl. *R* fandtes at være ansvarlig for at have overset, at noget særlig teknisk udstyr var nødvendigt, hvilket derfor ikke blev en del af entreprenørens ydelse. Voldgiftsretten udtalte, at *uanset at der var tale om funktionsudbud*, var det nødvendigt at beskrive entreprisens grænser i forhold til de eksisterende forhold, således at entreprenøren havde mulighed for at give tilbud på den samlede arbejdsopgave og detailprojektere denne. Det er bemærkelsesværdigt, at det fremgår, at der mellem *BH* og *E* var kontraheret på baggrund af FIDIC, og at ABR 89 var vedtaget mellem *R* og dennes underrådgiver, mens bemærkning ikke gøres om, hvad der var vedtaget mellem *BH* og *R*.

Der kan ikke sluttes direkte fra de krav, der stilles til udbudsmaterialet efter AB 92 § 2, stk. 2, og ansvar for rådgiveren: Det er formålsløst at operere med en forestilling om et ikke ufuldstændigt og umisforståeligt projekt, og aftalepraksis indikerer, at entreprenøren ofte ønskes inddraget på et tidligt stadium af projekteringen, hvor der uundgåeligt er flere uafklarede forhold<sup>139</sup>.

*Anders Vestergaard Buch* henviser til KFE 1989.57 som baggrund for sin konklusion om, at den tekniske rådgiver påtager sig en resultatforpligtelse, når han indgår aftale om at projektere et bygge- eller anlægsarbejde. Der var konstateret bl.a. gennemtæringer af varmtvandsrørene. Ingeniør, *I*, blev anset ansvarlig herfor, idet voldgiftsretten fandt at det var en projektfejl, at der ikke var foreskrevet montering af et elektrolyseanlæg i varmtvandsanlægget.

På udførelsestidspunktet var det almindeligt at montere elektrolyseanlæg varmtvandsanlæg, da man i modsat fald risikerer, at der opstår gennemtæringer, dvs. større rusthuller<sup>140</sup>. Herefter er det nærliggende at statuere ansvar for en klar projektfejl. Det er derimod mindre nærliggende at anlægge en fortolkning, hvorefter kendelsen skal tages til indtægt for at rådgivere påtager sig en resultatforpligtelse, og – uden culpa – gøres ansvarlige for gennemtæring.

Faktum i sagen er mildest talt sporadisk gengivet, og kendelsens præjudikatværdi bør følgelig ikke overvurderes. Det fremgår, at den udførende entreprenør var blevet adciteret, men placeringen af et eventuelt (med)ansvar hos denne er ikke omtalt i det trykte materiale – selvom det umiddelbart må have været nærliggende. Til støtte herfor henvises til KFE 2009.310 (TBB 2009.224), hvor en lignende situation var til bedømmelse ifm. opførelse af 2 byggerier. En totalentreprenør, *TE*, blev an-

<sup>138</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 110.

<sup>139</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige Mellemformer* s. 115.

<sup>140</sup> Jf. Korrosionsforebyggelse i boligbyggeriets VVS-installationer (Statens Byggeforskningsinstitut, 1973) s. 7, hvoraf det fremgår, at der ikke bør bruges varmforzinkede rør, medmindre der er installeret elektrolyseanlæg.

set ansvarlig for tæring i et brugsvandanlæg, der var konstateret få år efter aflevering. I forholdet mellem den projekterende totalrådgiver, et arkitektfirma, A, og TE, blev A fundet ansvarlig for det uklare projektmateriale. 1/3 af ansvaret blev imidlertid pålagt TE pga. fejl i dennes fagtilsyn og 1/3 blev pålagt den udførende entreprenør, U, der ikke havde søgt klarheden ryddet af vejen, som han havde pligt til. Samtidig udtalte voldgiftsretten, at A's underrådgiver, I, skulle friholde A.

At rådgivningsydelsen er en resultatforpligtelse, støttes angiveligt af Sandvik<sup>141</sup>. Når en person påtager sig de samme funktioner og opgaver som en »konsulent« (rådgiver), ligger der imidlertid implicit i selve begrebet "en reservasjon om at vedkommende ikke påtar seg en entreprenørs risiko og ansvar"<sup>142</sup>. Vedkommende påtager sig ikke en forpligtelse til at frembringe et bestemt resultat, men er blot en forpligtelse til "med omsorg å etterstreve et resultat"<sup>143</sup>. Det netop påpegede er i overensstemmelse med det ovenfor under pkt. 3.4.2 anførte, nemlig at rådgiverens ansvar efter norsk ret er baseret på culpa.

Principielt er det muligt for vedkommende, der driver rådgivervirksomhed, at påtage sig et mere eller mindre objektivt ansvar. Såfremt det sker, ændrer opdraget til gengæld karakter. Overtagelsen af ansvaret og risikoen skaber en selvstændig økonomisk interesse for vedkommende ingeniør eller arkitekt, som efter omstændighederne kan påvirke indstillingen til byggeriets videre gang og dermed også rådgiverens "evne til å opptre som oppdragsgivers lojale tillitsmann"<sup>144</sup>.

En skærpelse af ansvaret og dermed en forøgelse af ansvarsbyrden, vil betyde organisationsmæssige ændringer og en "utviskning av skillet mellom konsulent og entreprenør"<sup>145</sup>.

Hvad angår fx ansvar for økonomiske overskridelser (budgetansvar) vil man fx kunne forestille sig, at den rådgiver, der i en tabsfrembringende situation bliver pålagt ansvar, for et andet byggeri skal have del i gevinsten. Det er næppe hensigtsmæssigt endsige forudsat.

Retstilstanden er i teorien blevet antaget at befinde sig et sted midt imellem, dvs. at der uden at være tale om en resultatforpligtelse ikke "blot" er tale om et rådgiveransvar, som kan beskrives som en "ren" indsatsforpligtelse, der udelukkende har sin eksistens, hvis der samtidig foreligger culpa<sup>146</sup>.

Imidlertid synes gennemgangen ovenfor – når den sammenholdes med den netop nedenfor refererede dom afsagt af Vestre Landret, TBB 2014.223V – at efterlade et klarere og mere entydigt billede af retsstillingen på området. Billedet peger i retning af, at rådgivningsydelsen udelukkende må antages at indebære en indsatsforpligtelse.

I TBB 2014.223V blev rådgiveren, et ingeniørfirma, I, der havde udarbejdet projektmateriale til udbedring af mangler ved en etageadskillelsen, således frifundet, selvom udbedringen ikke førte til det ønskede resultat. Det blev gjort gældende, at I i projektbeskrivelsen skulle have givet en klar og

---

<sup>141</sup> Se hertil AB og nye aftaleformer i byggeriet note 35 s. 160, hvor Christian Johansen & Tanja Nielsen henviser til Tore Sandviks »Bilag 10«, *Konsulentens økonomiske ansvar*.

<sup>142</sup> Jf. Sandvik i det i note 153 (x) nævnte bilag 10, s. 10.

<sup>143</sup> Jf. Sandvik, *anf.st.*

<sup>144</sup> Jf. Sandvik, *anf.st.* Samme forfatter advarer på det 27. nordiske juristmøde i Reykjavik den 20.-22. august 1975 [herefter *Mødereferatet*] s. 331 mod en objektivisering af ansvaret.

<sup>145</sup> Jf. *Mødereferatet* s. 332.

<sup>146</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 109.

entydig beskrivelse af »hvorledes udsparinger skal foretages for, at strøerne overholder kravene til styrke«, ligesom det blev gjort gældende at det skulle være særligt udtalt, når opdraget ("øvelsen") netop bestod i at "»presse« dimensioneringen". På den baggrund var bygherre, *BH*, af den opfattelse, at der var begået projektfejl. Her overfor gjorde I gældende, at det ikke kunne komme ham til skade, at der ikke var blevet givet udførende E instruktioner om, hvorledes udsparinger skulle udføres, eftersom en projektbeskrivelse ikke tager højde for alle tænkelige situationer, ligesom den af E valgte (forkerte) udførelsesmåde i øvrigt ikke var påregnelig for rådgiveren. Det fremgår af byrettens præmisser, at da I ikke førte tilsyn med udbedringsarbejderne, var det kun eventuelle fejl i selve projekteringen, der kunne begrunde et ansvar for I. Byretten frifandt I, og Vestre Landsret stadfæstede byrettens afgørelse.

Hverken by- eller landsretten udtalte sig om, hvorvidt der forelå en projektfejl. Afgørelsen synes således på den baggrund at kunne tages til indtægt for, at det ikke er rådgiverens risiko og ansvar, at projektet ikke fører til det ønskede resultat. Med andre ord synes dommen at illustrere, at rådgiverens ansvar for projektet ikke er en resultatforpligtelse.

#### 4.1.3 Sammenfatning

Rådgiverens projekteringsansvar er sammenfattet som strengt, når bedømmelsen vedrører rådgiverens indsats vedrørende rådgivningens egentlige opdrag, mens en mildere ansvarsbedømmelse er indiceret, når fejlen ikke har relation til det egentlige opdrag<sup>147</sup>.

Ovenstående gennemgang af en række afsagte kendelser illustrerer, at rådgiveransvaret er et ansvar, hvortil der stilles høje krav til, at den leverede ydelse er tilstrækkelig. En rådgiver skal med andre ord udvise en stor grad af rettidig omhu. Gennemgangen har også vist, at placeringen af et ansvar ikke nødvendigvis er sammenfaldende med, hvorvidt det leverede er rigtigt eller forkert i den sammenhæng, hvor ydelsen skal indgå. En rådgiver vil eller bør ikke blive pålagt blive pålagt ansvar for et forhold, som vedkommende rådgiver ikke – i lyset af sædvane etc. - burde have rådgivet om.

På baggrund af ovenstående – og med støtte i navnlig Vestre Landrets dom i TBB 2014.223V - kan det sammenfattende konkluderes, at rådgiverens ydelse ikke er en resultatforpligtelse, heller ikke for så vidt angår udbudsmaterialet.

I det følgende lægges det til grund, at en rådgivers forpligtelse er at *bestræbe* sig på at opnå et givet resultat, uden at der dog er tale om en pligt til at opnå et bestemt resultat. Det vil således blive antaget, at der ikke er tale om en resultatforpligtelse, men "kun" en "forpligtelse til at yde en god, fagligt forsvarlig indsats"<sup>148</sup>, på samme måde, som det gælder for fx advokater og revisorer.

---

<sup>147</sup> Jf. *ABR* 89 s. 211.

<sup>148</sup> Jf. Gomard, *Obligationsret II* s. 136.

## 4.2 Rådgiveransvar ved totalentreprise

I Danmark anvendes ABT 93, når en entreprise er udbudt i totalentreprise. Helt principielt vil bygherren i sådanne sammenhænge – i hvert fald kontraktuelt – ikke komme i kontakt med de af entreprenøren antagne rådgivere.

Rådgiveransvaret over for en totalentreprenør adskiller sig imidlertid ikke fra rådgiverens ansvar over for en bygherre<sup>149</sup>. Det er således antaget, at en rådgiver, der begår ansvarspådragende fejl under projekteringen – tab og de øvrige erstatningsbetingelser forudsat – er erstatningsansvarlig over for totalentreprenøren på samme måde som over for bygherren<sup>150</sup>.

Hertil kommer, at det i litteraturen er antaget, at totalentreprenørens ansvar for projekteringen ikke er strengere end en rådgivers<sup>151</sup>.

Totalentreprise adskiller sig fra almindelig traditionel entreprise ved at en totalentreprenør for en bygherre, evt. med bistand af en række underentreprenører og underrådgivere, påtager sig at løse en opgave, herunder bl.a. forestå den væsentligste del af projekteringen, jf. ABT 93 § 1, stk. 2. Stadigt flere byggerier gennemføres i dag som totalentreprise eller dog således, at entreprenøren er forpligtet til delvis at projektere entreprise (fx ved funktionsudbud). Det er i teorien fremført, at denne omstændighed gør, at entreprisekontrakter bevæger sig *tilbage* mod deres klassiske udgangspunkt, hvor det er tydeligt, at der påhviler entreprenøren en resultatforpligtelse<sup>152</sup>.

At totalentreprenørens mangelsansvar utvivlsomt – også for så vidt angår projekteringsdelen – skal bedømmes efter enterpriseretlige regler, skyldes to ting: 1) Det er en konsekvens af det bestående aftaleforhold, hvor der er vedtaget en entrepriseaftale (ikke en aftale om teknisk rådgivning/bistand). 2) Totalentreprenørens ydelse består i at tilvejebringe et byggeri/anlæg, og projekteringen af dette er at accessorium (en biydelse) ikke en selvstændig ydelse, der kan frigøres fra det entreprenørmæssige arbejde<sup>153</sup>.

Totalentreprenørens og rådgiverens forpligtelse – til at sætte sig ind i sin bygherres behov og på baggrund af fornødne forundersøgelser at omsætte dette behov til projektmæssige anvisning, der på en relevant måde tjener til opfyldelse af behovet – er den samme. Den traditionelle entreprenør, der indgår aftale på grundlag af bygherrens hovedprojekt, er berettiget til at forudsætte, at dette hovedprojekt opfylder bygherrens behov. Det er en totalentreprenør ikke; totalentreprenøren er den projekterende part<sup>154</sup>.

---

<sup>149</sup> Jf. ABR 89 s. 246.

<sup>150</sup> Jf. ABR 89 s. 246.

<sup>151</sup> Jf. ABR 89 s. 245f.

<sup>152</sup> Jf. Anders Vestergaard Buch, *Enterpriseretlige mangler* s. 43.

<sup>153</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 169f.

<sup>154</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 170.



#### 4.2.1 Rådgiverens ansvar overfor en totalentreprenør

Det fremgår af ABT 93, § 1, stk. 8, at der ved »underentreprenører« også forstås de rådgivende teknikere, som en totalentreprenør antager<sup>155</sup>.

Det kontraktretlige grundlag *bag* projekteringen, dvs. totalentreprenørens valgte projekteringsform, er i princippet bygherren uvedkommende, idet bygherrens rettigheder og pligter alene relaterer sig til totalentreprenøren. Når en totalentreprenør således engagerer rådgivende teknikere til udførelsen af en projekteringsopgave, bliver rådgiveren totalentreprenørens tillidsmand og ikke bygherrens. Ansvarsmæssigt er der ikke ændringer, det er alene klientforholdet, der er anderledes<sup>156</sup>.

I KFE 2004.304 blev en underrådgiver fundet medansvarlig for totalrådgiverens projektansvar overfor totalentreprenøren, TE. En rådgivende ingeniør, I, der var totalrådgiver for TE, havde antaget en arkitekt, A, som underrådgiver. Under voldgiftssag mellem I og TE gjorde sidstnævnte gældende, at der påhvilede I erstatningsansvar for mangler ved projekt materialet. I tilkendegav overfor A, at fik TE medhold, ville kravet blive videreført mod A. Voldgiftssagen mellem I og TE blev afsluttet forligsmæssigt. I det omfang, hvor A havde begået projektfejl, der havde medført merudgift, blev A anset erstatningsansvarlig overfor I. Kendelsen bekræfter, at i henseende til projektansvar er *udgangspunktet*, at der gælder det samme ansvar overfor en totalentreprenør som overfor en bygherre<sup>157</sup>.

Det er en sandhed med modifikationer, når det anføres, at rådgiveransvaret over for totalentreprenøren i princippet svarer til rådgiveransvaret over for bygherren<sup>158</sup>. For så vidt angår projekterings- og tilsynsfejl, er rådgivningsansvaret overfor totalentreprenøren et hæftelsesansvar for totalentreprenørens ansvar over for bygherre.

Rådgiverens forpligtelser ved totalentreprise skal bedømmes i forholdet mellem rådgiveren og totalentreprenøren. Det er i dette forhold, at rådgiveren erlægger sin ydelse over for totalentreprenøren, med henblik på at totalentreprenøren kan erlægge sin ydelse hos sin medkontrahent, bygherren. Totalentreprenøren bliver med andre ord "klædt på" af rådgiveren, men er ikke – som i almindelig traditionel entreprise, hvor AB 92 er vedtaget mellem bygherre og entreprenør – slutbrugeren. Totalentreprenøren leverer en ydelse, hvori rådgiverens ydelse indgår.

Spørgsmålet er herefter, om rådgiveren kan holdes ansvarlig og således skal friholde totalentreprenøren for det ansvar, som denne eventuelt måtte være ifaldet i forhold til bygherren.

Udgangspunktet er, at en totalentreprenør ikke har adgang til at rette et krav mod sin rådgiver, uagtet at rådgiveren har begået fejl, såfremt bygherren ikke enten kan eller har gjort totalentreprenøren ansvarlig.

---

<sup>155</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 57.

<sup>156</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 58.

<sup>157</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>158</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 60.

Årsagen er, at rådgivningsfejlen som udgangspunkt ikke har forårsaget et tab for totalentreprenøren, hvis ikke totalentreprenøren bliver gjort ansvarlig af bygherren. I særlige tilfælde kan man imidlertid forestille sig, at totalentreprenøren kan gøre rådgiveren ansvarlig, selvom totalentreprenøren ikke er blevet gjort ansvarlig af bygherren, nemlig hvis rådgivningsfejlen ikke desto mindre har forårsaget et tab hos totalentreprenøren<sup>159</sup>.

I relation til tabsbedømmelse og -opgørelsen vil en bygherre, når rådgiveren er ansvarlig over for denne – i traditionel entreprise - rejse et erstatningskrav, som er lig med entreprenørens ekstrakrav. I den situation vil rådgiveren blive frifundet, hvis realiteten er den, at entreprenørens tilbud var blevet tilsvarende højere, såfremt fejlen ikke var blevet begået, dvs. hvis projektet havde været rigtigt på tilbudstidspunktet<sup>160</sup>.

Hvis rådgiverfejlen er begået i forbindelse med udarbejdelse af projektmateriale til en totalentreprenør, er situationen anderledes. Totalentreprenøren kan i denne situation ikke forhøje sit tilbud over for bygherren, og totalentreprenøren vil derfor lide et tab svarende til værdien af ekstrapartiet. Tilstedeværelsen af det fornødne ansvarsgrundlag vil føre til, at rådgiveren risikerer at blive erstatningsansvarlig over for totalentreprenøren. KFE 1995.20<sup>161</sup> er et eksempel herpå. Totalentreprisensummen blev fastsat på grundlag af opmåling og rådgiveren fandtes ansvarlig for forkert opmåling, der indebar, at enterprisesummen blev for lille. Var den tilsvarende fejl begået i forhold til en bygherre, var rådgiveren sandsynligvis blevet frifundet som følge af manglende tab<sup>162</sup>.

Et andet - og nyere - eksempel er KFE 2013.027 (TBB 2013.312). En totalentreprenør, TE, kunne ikke kræve betaling for udskiftning af ventilationsanlæg. TE havde påtaget sig renoveringen af en ejerlejlighedsejendom. En del af vederlaget bestod i, at TE fik ret til at etablere og disponere over 10 taglejligheder, der skulle bygges oven på den eksisterende bygning. Ét af flere merbetalingskrav, der blev fremsat af TE, vedrørte udgiften til etablering af nye ventilationsanlæg i hele ejendommen, idet TE gjorde gældende, at denne ydelse ikke var indeholdt i kontraktsummen. Voldgiftsretten udtalte udskiftning af et ældre ventilationsanlæg burde have været et led i projektet og dermed i den, for totalentreprisen, aftalte pris. Totalentreprenøren var derfor ikke berettiget til merbetaling. Kendelsen illustrerer, at en teknisk rådgivers projektansvar og en totalentreprenørs ansvar for projektet bygger på en forskellig tabsvurdering<sup>163</sup>.

Både i relation til projekteringsansvar og tilsynsansvar kan der argumenteres for, at *totalentreprenørens* ansvar er strengere end lignende forpligtelser, som en rådgiver har påtaget sig i lignende situationer overfor en bygherre.

I TBB 2013.307 VBA blev en totalentreprenør, TE, selv anset for hovedansvarlig for sammenstyrning af et byggeri, og denne havde følgelig ikke et krav mod sin rådgiver, R. Voldgiftsretten udtalte, at TE som totalentreprenør selv havde haft det overordnede projekteringsansvar. TE burde have sør-

---

<sup>159</sup> Jf. Hørlyck, *Totalentreprise* s. 60.

<sup>160</sup> Jf. ABR 89 s. 249.

<sup>161</sup> Kendelsen er omtalt i ABR 89 s. 250f.: En totalentreprenør havde indgået fastprisaftale med en bygherre. Et etageareal blev mindre end forudsat, og kontraktsummen måtte reduceres. Arkitekten, der fandtes at have begået en fagmæssig fejl, blev gjort ansvarlig for totalentreprenørens tab.

<sup>162</sup> Jf. Hørlyck, *Entreprise* s. 34.

<sup>163</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

get for en koordineret plan for det samlede afstivningsbehov, når de forskellige fagentreprisers konstruktioner og leverancer blev sammenføjet, men en sådan plan fandtes ikke. Voldgiftsretten fandt ikke, at TE havde aftalt, at R skulle overtage denne opgave, og det ændrede ikke herved, at R havde påtaget sig at beregne og projektere stabiliteten i den færdigopførte bygning.

For så vidt angår rådgiverens tilsynsansvar i totalentreprise forelå det til bedømmelse i KFE 2010.252 (TBB2010.668). Sagen vedrørte udbedring af konstateret skimmelsvamp. Voldgiftsretten påpegede, at eftersom klageren var totalentreprenør havde denne en almindelig tilsynsforpligtelse, mens rådgiveren, en arkitekt, iht. tilsynsplanen, kun havde begrænsede tilsynsopgaver.

Det skal ikke afvises, at en af del af forklaringen herpå, kan udledes af den omstændighed, at totalentreprenørens ansvar tager karakter af en resultatforpligtelse, mens det ikke er tilfældet for rådgiveren.

Ovenstående giver fortsat anledning til tvivl, for så vidt angår den projekterende entreprenør, hvor der så vidt ses endnu ikke foreligger en klar stillingtagen til problemet.

#### 4.2.2 Den projekterende entreprenørs rådgiveransvar udenfor »rene« totalentreprise-tilfælde

Spørgsmålet om, hvorvidt rådgiverens ydelse udelukkende er en indsatsforpligtelse eller om fx projekteringsydelsen i visse sammenhænge også kan betragtes som en resultatforpligtelse – herunder om en entreprenørs projekteringsforpligtelse er mere vidtrækkende end rådgiverens – er blandt andet relevant, når bygherren skal vælge entreprisform.

Den entreprenør, der har påtaget sig at forestå projektering, antages at bære et sædvanligt rådgiveransvar herved: Det, der giver anledning til tvivl, er, hvorvidt entreprenøren konkret har påtaget sig ydelsen til at projektere, og hvad (hvor meget/hvor lidt) der skal til, for at det kan antages at være tilfældet<sup>164</sup>. I traditionel entreprise vil den entreprenør, der påtager sig at projektere – eventuelt i sideløbende koordinering med den rådgivende ingeniør – alene have påtaget sig en biforpligtelse i kontraktforhold – der som regel er en omsorgsforpligtelse – selvom hovedforpligtelsen er en resultatforpligtelse<sup>165</sup>.

Såfremt der ikke er tale om totalentreprise, påhviler det overordnede ansvar som udgangspunkt bygherren (og i sidste ende bygherrens tekniske rådgiver(e)) - ikke den projekterende entreprenør.

*Såfremt man antog, at der påhviler den projekterende entreprenør en resultatforpligtelse - også for projekt materialet - fører de ovenfor anførte betragtninger til, at bygherren – hvis denne retter kravet mod den projekterende entreprenør - bliver stillet *bedre*, end han ville være blevet stillet, såfremt fejlen var begået af bygherrens egen rådgiver<sup>166</sup>.*

<sup>164</sup> Jf. Torsten Iversen, *AB og nye aftaleformer* s. 88.

<sup>165</sup> Jf. Marte Eidsand Kjørven m.fl., *Foreldelse av Fordringer* s. 171.

<sup>166</sup> Efter norsk ret vil tabsopgørelsen i en sådan situation blive foretaget uafhængigt af, hvilke omkostninger bygherren skulle have afholdt, dersom projekteringen var rigtig fra begyndelsen, jf. ovenfor under pkt. 3.4.2.

Det er vel næppe utænkeligt, at entreprenører i så fald vil *afholde* sig fra at forestå (eventuelt medvirke til) projekteringen. Såfremt det netop er entreprenøren, der besidder den sagkundskab, som bygherren efterspørger, og som dennes rådgiver mangler, risikerer det at gå ud over kvaliteten i byggeriet. Hvis det er tilfældet, fordrer det nødvendigheden af at parterne på forhånd tager stilling hertil, og i så vid udstrækning som det lader sig gøre, aftaler sig ud af problemerne.

#### 4.3 Ansvar for projektfejl på baggrund af godkendelser

Ved *totalentreprise* er udgangspunktet, at totalentreprenørens ansvar for projektering *ikke* påvirkes af, om materialet har været forelagt bygherrens tekniske rådgiver til gennemsyn og/eller godkendelse<sup>167</sup>.

I KFE 1979.168 fandtes bygherrens, BH's, rådgiver, ingeniør, I, at have pådraget sig et medansvar, på trods af at det var aftalt, at hovedentreprenøren skulle forestå projektering og bære det »totale projekteringsansvar«. Det fremgår af sagen, at det var udsigten til at opnå en besparelse på projektet, der fik I til at bruge nogle PAN ISOVIT-rør, uagtet at man ikke havde erfaring med denne samling af disse, og at I derved havde pådraget sig et medansvar, som skulle komme BH til skade.

Med kendelsens resultat kan det ikke afvises, at en rådgiver i totalentreprise kan pådrage sig et selvstændigt ansvar for sin godkendelse<sup>168</sup>.

I KFE 2013.417 undlod en totalentreprenør, TE, at udføre indeklimaberegninger og blev anset ansvarlig for omkostningerne til etablering af et ventilationskøleanlæg. TE's rådgivende ingeniør, I, var ansvarlig for halvdelen, idet TE selv havde varetaget projekteringsledelsen. Voldgiftsretten bemærkede, at det ikke kunne føre til et andet resultat, at TE ifølge aftalen skulle samarbejde med bygherren og har skullet forelægge tegninger, beskrivelser og beregninger m.v. for denne, der også har skullet godkende hovedprojektet. Kendelsen illustrerer, at rådgiverens ansvar er strengere i relation til godkendelser end en bygherres.

Har entreprenøren påtaget sig den projektmæssige vurdering, må entreprenøren også kunne gøres ansvarlig for fejl i den forbindelse<sup>169</sup>. *Uden for totalentreprise* er det imidlertid uklart, hvorvidt en godkendelse fritager entreprenøren for ansvar for projekteringsfejl<sup>170</sup>. Det er i litteraturen antaget, at det – i tråd med det udgangspunkt, der gælder i totalentreprise – ikke bør frigøre entreprenøren for ansvar, selvom projektering af funktionsbeskrevne dele eller entreprenørens detailprojektering godkendes af bygherrens rådgiver<sup>171</sup>.

---

<sup>167</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 204.

<sup>168</sup> Jf. ABR 89 s. 247.

<sup>169</sup> Jf. Erik Hørlyck, *Entreprise* s. 35.

<sup>170</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 204, der påpeger at danske standardvilkår ikke indeholder bestemmelser om godkendelsesprocedurer, ligesom aftalepraksis sjældent er opmærksomhed på problemet. En undtagelse hertil er KFE 1990.33, hvor det var aftalt, at "(t)ilsynets gennemgang af tegninger og beskrivelse (...) ikke på nogen måde [fritager] entreprenøren for ansvaret for, at de færdige konstruktioner opfylder de i udbudsmaterialet stillede krav", jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 205.

<sup>171</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 206 og s. 210.

I KFE 1997.62 var en færgeterminal udbudt på grundlag af et forprojekt, idet entreprenøren, E, skulle udarbejde detailprojekt. E fandt det af bygherren, BH, udarbejdede projekt til fundering uhen-sigtsmæssig og risikabelt. I stedet foreslog E fundering med jernbetonpæle, der blev iværksat. Der opstod differenssætninger, og E måtte afholde omkostninger til afhjælpning heraf. BH afviste at betale disse omkostninger under påberåbelse af, at der havde været tale om totalentreprise, og at problemerne derfor var E's ansvar. E fik ikke medhold i, at projektet svarede til et normalt hovedprojekt med de følger, det måtte have for placering af ansvar og risiko. Projektet var foreslået og iværksat af E, der dermed havde det projektmæssige ansvar. E fandtes ikke i forbindelse med projektet tilstrækkeligt at have været opmærksom på risikoen for differenssætninger, og E måtte derfor bære risikoen for disse. BH fandtes dog samtidig at have pådraget sig et medansvar, og parterne måtte dele merudgifterne ligeligt. Kendelsen understreger, at sondringen totalentreprise og detailprojekteret entreprise ikke er et spørgsmål om enten-eller. Der er adskillige mellemformer, hvor konsekvenserne for ansvar og risiko må bero på en konkret fortolkning<sup>172</sup>.

Godkendelsesprocessen har som udgangspunkt ikke til hensigt at gennemføre en indholdsmæssig kontrol af entreprenørens projektbidrag. Selve formålet med funktionsbeskrivelserne er, at dette aspekt af projektet baserer sig på entreprenørens særlige viden, som bygherrens rådgiver ikke selv besidder, ligesom det må have formodningen imod sig, at en bygherre er villig til at honorere både en entreprenør for at projektere og samtidig er villig til at betale for, at en rådgiver udfører det samme arbejde<sup>173</sup>.

Ved vurderingen må det tillægges betydning, hvilke projekteringsopgaver der konkret er overladt til entreprenøren, og hvilken *faktisk* bedømmelse rådgiveren har foretaget, ligesom det formentlig vil have betydning for bedømmelsen af rådgiverens ansvar, om det oprindeligt var aftalt, at entreprenøren skulle bidrage til projektet, eller om projekteringsopgaven opsplittes og uddeles efterfølgende. En rådgiver er som udgangspunkt *ikke* ansvarlig, selv om projektering af funktionsbeskrivne dele er godkendt af rådgiveren, men projekteringsansvarets placering må bedømmes *konkret*, dvs. hver parts ansvarssituation for sig<sup>174, 175</sup>.

Foretager rådgiveren således en indholdsmæssig bedømmelse af entreprenørens projektbidrag, vil det formentlig medføre, at bygherrens rådgiver er medansvarlig for projektet. Det er rådgiveres almindelige forpligtelse til at varetage bygherrens interesser, og i den forbindelse at udvise agtpå-givenhed over for de forhold, der kan medføre tab, der fører til, at ansvaret pålægges den eller de parter, der *medvirker* til, at projekteringen er mangelfuld<sup>176</sup>.

KFE 1995.106 er i tråd hermed. Nogle skader på dilatationsfugerne skyldtes konkrete projektfejl begået af leverandøren af fugerne. Entreprenørens arbejde omfattede bl.a. detailprojektering af

---

<sup>172</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>173</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 207. Anderledes må det forholde sig, hvis rådgiveren netop betales, eventuelt af entreprenøren, for at udøve kontrol (fx statikkerkontrol) med entreprenørens eget arbejde. Begås der i den forbindelse fejl grovere karakter, skabes der ifølge retspraksis adgang for at statuere ansvar efter reglerne om »springende regres«.

<sup>174</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 206f.

<sup>175</sup> Jf. også Torsten Iversen, *AB og nye aftaleformer* s. 87, der peger på, at en klar linje i praksis ikke med rimelighed kan forlanges. Der må i stedet anlægges en helhedsvurdering, hvor det afgørende bl.a. klarheden af aftalegrundlaget, og med respekt for at forskellige omstændigheder ofte trækker i forskellige retninger.

<sup>176</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 209.

fuger ud fra opstillede funktionskrav. Projekteringsarbejdet og udførelsen af fugerne var blevet overladt til et specialfirma, der overfor entreprenøren, E, påtog sig ansvaret for den færdige konstruktion. Efter bevisførelsen fandtes det ikke godtgjort, at bygherrens rådgiver havde været eller burde have været involveret i fugernes konstruktion og virkemåde udover, hvad der var nødvendigt for at sikre, at funktionskravene blev opfyldt. Ansvaret for følgerne af projektfejlene påhvilede her efter E.

KFE 2006.212<sup>177</sup> vedrørte en totalrådgiver, arkitekt, A, og en entreprenørs, E, ansvar for svamp, som følge af en af E foreslået projektændring. Ansvaret blev delt ligeligt mellem parterne. Det oprindelige projekt med tagbelægning af tagpap blev i overensstemmelse med entreprenørens tilbud ændret til foliebelægning, uden at nogen af parterne havde gjort sig klart, hvilken betydning ændringen havde for risikoen for opstigende fugt i den underliggende tagkonstruktion. Voldgiftsretten anså - i overensstemmelse med det af bygherren fremførte - de manglende overvejelser for ansvars pådragende, og for at »være den væsentligste årsag til de senere konstaterede fugtskader«. Der blev indrømmet erstatning for udgifter, hvortil der »tillige [var] risiko for skade«, dvs. efter betragtninger om anteciperet misligholdelse<sup>178</sup>.

Årsagen til ændringen var, at E måtte have et andet firma til at udføre paparbejdet, mens firmaet selv kunne udføre arbejdet med folie pålægning. Det fremgår af A's forklaring, at A fik sendt tegninger til »godkendelse, ligesom de statiske beregninger blev sendt til godkendelse hos ingeniøren«, og at »materialet så tilforladeligt ud«. På den baggrund godkendte A ændringen, så tidsplanen kunne overholdes. Til støtte for den af E nedlagte påstand blev det fremført, at ændringen var sket »i bygherrens interesse og blev godkendt af bygherrens rådgiver«.

I Karnovs note 2 til afgørelsen er det anført, at det forekommer "temmelig overraskende, at *entreprenøren* pålægges *medansvar* for manglende overvejelse i anledning af en projektændring (ændret materialevalg), idet det må være rådgiverens opgave at anstille nærmere overvejelser i sådanne tilfælde, og hvis også entreprenøren skal pålægges ansvar, må det i almindelighed kræves, at der er tale om en åbenbar projekteringsfejl".

Spørgsmålet er, om kendelsen kan tages til indtægt for en stramning af rådgiverens ansvar i entrepriseretlige »mellemtilfælde«, herunder om den kan anskues som en *modifikation* til udgangspunktet om, at *godkendelse ikke fritager* entreprenøren for sit projekteringsansvar.

Det ovenfor anførte afhænger af bl.a., hvorledes man vælger at læse den pågældende kendelsen - enten kan den tolkes som et udtryk for en skærpelse af entreprenørens ansvar for projekteringsfejl - eller en lempelse af samme og en samtidig skærpelse af ansvaret for godkendelse af projektforslag på rådgiversiden, jf. det sidst anførte.

---

<sup>177</sup> Kendelse er desuden trykt i TBB 2006.112, men som det fremgår af denne og af noten hertil i øvrigt, er parternes anbringender, forklaringer og procedure udeladt.

<sup>178</sup> At der statueres ansvar også i de situationer, hvor der endnu ikke er sket skade, illustreres tilsvarende af bl.a. kendelsen i KFE 2003.001 (TBB 2001.602). Her blev et ingeniørfirma fundet ansvarlig for manglende dokumentation af bæreevne (statisk beregning). Konsortiets projekt fandtes ikke at opfylde kravene til et hovedprojekt og var følgelig ikke i overensstemmelse med god projekteringskik. Direkte, påregnelige og adækvate tab, der var en følge af fejlen vedr. manglende dokumentation for bæreevnen, skulle erstattes.

Der kan argumenteres for, at forholdet er det, at entreprenøren (i hvert fald *delvist*) ved en rådgivers godkendelse og statiske beregning (kontrol) fritages for sit projekteringsansvar - og at det i KFE 2006.212 var *rådgiveren*, og *ikke* entreprenøren, der ved sin godkendelse pådrog sig et *medansvar*. Det er bemærkelsesværdigt, at der ingensteds i kendelsen KFE 2006.212 benyttes udtrykket »medansvar«, mens Voldgiftsretten til illustration gjorde det i KFE 1998.71 (refereret ovenfor under pkt. 3.3.1), hvor der utvivlsomt var tale om netop *medansvar*.

En entreprenør må kunne gå ud fra, at rådgiveren – der må formodes at besidde fornøden sagkundskab på området – når der sker godkendelse, vurderer, om et produkt er hhv. egnet eller uegnet, i den sammenhæng hvormed det skal indgå. Det er således nærliggende, at det efter omstændighederne frigør en entreprenør fra ansvar, hvis bygherrens tekniske rådgiver har gennemgået og godkendt entreprenørens projektforslag<sup>179</sup>.

Hvis en entreprenør anvender et, af bygherrens rådgiver udarbejdet, projekt som grundlag for et nyt projekt, påhviler der rådgiveren et ansvar for de fejl, der kan henføres til rådgiverens oprindelige projekt, hvis netop disse fejl (bevisligt) har ført til skade og tab ved gennemførelse af det nye projekt. Entreprenørens krav på fx ekstraarbejder mv. risikerer dog pga. egen skyld at blive nedsat, hvis vedkommende burde have indset manglerne i rådgiverens oprindelige projekt ifm. udarbejdelse af det ændrede projekt, jf. til illustration KFE 1983.236, hvor en entreprise – udvidelse af en fiskerihavn – blev forsinket efter at være blevet overdraget til en entreprenør.

Såfremt projekteringsfejlene, der fx har forårsaget forsinkelse, kan henføres enten helt eller delvist til det nye af entreprenøren udarbejdede projekt, må resultatet formodes at være anderledes. Entreprenøren vil da næppe have adgang til at gøre et (fuldstændigt) krav gældende.

I KFE 2000.31 blev en rådgiver, arkitekt, A, anset ansvarlig for under udførelse at have ændret anvisninger for arbejdsudførelsen, dvs. for efterprojektering. Voldgiftsretten tillagde det ikke selvstændig betydning, at A – som tilsyn – havde godkendt ændringerne i det oprindelige udbudsmateriale. Det væsentlige var, at A burde have sikret sig, at projektændringen blev udført på en måde, der i tilstrækkelig grad sikrede gulvenes bæreevne. Ændringsforslaget var stillet af entreprenøren, E, men godkendt af A. E blev frifundet for udførelsesfejl, da de blev anset for at være af underordnet betydning ift. A's fejl.

Kendelsen illustrerer, at det for fejl under udførelsen er afgørende, om der er tale om tilsynsfejl (manglende indskriden overfor entreprenørfejl), der typisk ikke fritager entreprenøren, eller, som i sagen, fejl begået i forbindelse med en egentlig projektering<sup>180</sup>. Af noget skriftligt materiale fremgik det, at gulvene skulle dimensioneres med en belastning svarende til eksisterende anvendelse (i eksisterende byggeri). På den måde kan rådgiveren konkret siges at have påtaget sig en resultatforpligtelse, det lå netop i opdraget. Derfor er det heller ikke fjernliggende at forestille sig, at havde den påtagne ydelse været anderledes, og rådgiverens forudsætninger for dens løsning en anden, havde sagen formentlig fået et andet udfald.

---

<sup>179</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 213.

<sup>180</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

I KFE 2003.026 blev den projekterende rådgiver, *R*, og ikke entreprenøren, *E*, holdt ansvarlig for projektfejl, selv om *E* havde udarbejdet produktionstegninger<sup>181</sup>. Efter opførelsen af et byggeri blev der konstateret fugtskader, idet vand fra altaner løb ind i murværket. Ifølge en indhentet skønserklæring var årsagen projektmæssige fejl. *R* havde udarbejdet hovedprojekt, men det fremgik af den arbejdsbeskrivelse, der indgik i aftalegrundlaget med *E*, at udførelse af produktionstegninger påhvilede *E*. Bygherren, *BH*, gjorde gældende, at ansvaret påhvilede såvel *R* som *E*. Voldgiftsretten bemærkede, at det forhold, at *R* ikke som led i sin projekteringsopgave med udarbejdelse af hovedprojekt selv havde udarbejdet detailtegninger, ikke kunne medføre, at projektansvaret var overført fra *R* til *E*. Da de af *E* udarbejdede detailtegninger skulle godkendes og var blevet godkendt af rådgiveren, fandtes det projektmæssige ansvar alene at påhvile *R*<sup>182</sup>.

#### 4.3.1 Sammenfatning

Sammenfattende kan det på baggrund af ovenstående gennemgang konkluderes, at det, uden for totalentreprise må antages, at en rådgivers godkendelse af et af entreprenøren udarbejdet projektforslag kan fritage en entreprenør for ansvaret for projekteringsfejl. Uanset udgangspunktet om det modsatte, risikerer en rådgiver - ved sin godkendelse - at pådrage sig et (med)ansvar<sup>183</sup>. Placering af et projekt/projekteringsansvar må dog altid vurderes konkret, og det afhænger bl.a. hvilken prøvelse det pågældende materiale har undergået.

#### 4.4 Betydning af systemleverancer, funktionsudbud og partnering

At entreprenøren optræder aktivt i projekteringsfasen, vil som udgangspunkt ikke påvirke bedømmelsen af rådgiverens ansvar. Så længe det er rådgiverne, der forestår projektering, er det også dem, der er ansvarlig for projektets bonitet<sup>184</sup>. De aftalte ydelser kan eventuelt påvirke *entreprenørernes* ansvarsforhold, fx kan en løbende dialog mellem entreprenør og (projekterende) rådgiver forud for detailprojektering blive inddraget i en ansvarssag<sup>185</sup>.

---

<sup>181</sup> Kendelse illustrerer forholdet mellem projekttegninger og arbejdstegninger, jf. Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen *ABR* 89 s. 196.

<sup>182</sup> Ved vurderingen i lignende sager vil det utvivlsomt have betydning, hvem der har foreslået ændringen. I C-1552 (utrykt kendelse, der er omtalt af Erik Hørlyck, *Entrepriseretlige noter* s. 15) udtalte voldgiftsretten, at man i almindelighed ikke ville pålægge adciterede [entreprenøren, *E*] medansvar for projekteringsfejl, men at man i »det foreliggende tilfælde, hvor det efter bevisførelsen må lægges til grund, at [*E*] tog initiativet til ændringen og udformede de eneste foreliggende tegninger og beskrivelser af fremgangsmåden«, fandt, at *E* var medansvarlig for de begåede »åbenbare fejl«.

<sup>183</sup> Illustrerende er bl.a. *Cooperative Group Ltd v John Allen Associates Ltd* [2010] EWHC 23000 (TCC), hvor det blev fastslået, at rådgivere ikke ved blot at indhente rådgivning fra andre kan afstå fra deres forpligtelse i henhold kontrakten og forlade sig på den ydede rådgivning. Rådgiveren kan imidlertid udføre "duty to exercise reasonable skill and care by relying on the advice of a specialist provided they acted reasonably in doing so" [min kursivering], jf. *Keating on Construction Contracts* s. 485 note 157. Om afgørelsen er det fremført, at den "will cause concern for employers and main contractors because it highlights the potential for consultants to give incorrect advice but escape liability", jf. <http://www.dwf.co.uk/news/legal-updates/when-can-a-professional-consultant-rely-on-specialist-advice-to-discharge-its-responsibilities>

<sup>184</sup> Jf. *ABR* 89 s. 217.

<sup>185</sup> Jf. *ABR* 89 s. 217.



Såfremt et projekt er udbudt på funktionskrav – dvs. i funktionsudbud – er det op til entreprenøren (eller entreprenørens leverandør) at forestå den efterfølgende detailprojektering. Fejl i det af entreprenøren udarbejdede projekt, er rådgiveren som udgangspunkt ikke ansvarlig for<sup>186</sup>.

Et eksempel herpå illustreres af KFE 2013.001 (TBB 2012.679), hvor voldgiftsretten tog stilling til ansvarsfordelingen mellem en entreprenør, *E*, og en rådgiver, et arkitektfirma *A*, i forbindelse med en systemleverance<sup>187</sup>. I sagen fandtes projekteringsansvaret at påhvile *E*. *A* fandtes ikke at have ansvaret for vindueselementernes projektering, idet *E* faktisk via sin underentreprenør havde præsteret disse ydelser. Det forhold, at en række af underentreprenørens tegninger havde været gennemgået af *A*, gav ikke grundlag for at statuere, at *A*'s påtegninger indebar, at denne havde påtaget sig eller overtaget ansvaret for vindueselementernes konstruktion eller tæthed.

Anderledes KFE 2013.036 (TBB 2013.322), hvor en rådgiver, *R*, blev pålagt at betale et skønsmæssigt fastsat beløb for bl.a. i strid med god projekteringskik at have angivet referencer til to produkter, der ikke kunne fungere sammen – uanset at der var tale om funktionsudbud og at projektansvaret var entreprenørens (der var tale om funktionsudbud). Se også KFE 2010.245 (2010.661), der er refereret ovenfor under pkt. 4.1.2, hvor en rådgiver også ifaldt ansvar, på trods af at der var tale om funktionsudbud.

Partnering adskiller sig fra traditionelle entrepriseaftaler derved, at bygherren, tekniske rådgivere og udførende entreprenører søges knyttet tæt sammen om byggeprojektets realisering bl.a. gennem formuleringen af fælles mål for økonomi og udførelsestid, etableringen af fælles fora for projektering, prissætning og koordinering og for konfliktløsning<sup>188</sup>.

Hensigten med bl.a. partnering er ikke, at entreprenøren påtager sig en rådgivers kerneydelse (og dermed ansvar). Det bekræftes af KFE 2007.307, hvor en rådgivende ingeniør, *I*, blev fundet ansvarlig for en beregningsfejl, selv om byggeriet var tilrettelagt i en partnerings-lignende ordning. Projektgruppen bestod af både bygherren, *I* og entreprenøren og projekteringen blev løbende udført under arbejdsudførelsen. Der opstod sætningsskader, forårsaget af fejl ved udarbejdelse af de statistiske beregning, og kun *I* blev pålagt ansvar herfor. Kendelse illustrerer, at anvendelsen af partneringsordninger som udgangspunkt ikke påvirker reglerne om mangelsansvar<sup>189</sup>.

Når entreprenører inddrages tidligt i forløbet, dvs. allerede i projekteringsfasen, skyldes det et ønske om at forbedre projektet gennem inddragelse af viden om den udførelsesmæssige del. Bygherren har en interesse i at betale for denne ydelse, da den er tiltænkt at skabe afklaring og dermed besparelse for det senere forløb, herunder undgå tvist om ekstrakrav/merbetaling. En entreprenørs deltagelse og forpligtelsen i denne projektoptimering, benævnes som forpligtelsen til at yde »udførelsesrådgivning«<sup>190</sup>.

---

<sup>186</sup> Jf. *ABR* 89 s. 212.

<sup>187</sup> En systemleverance er enten funktionsmæssig (fx indeklime) eller fysisk (fx fundament, råhus, facade mv.).

<sup>188</sup> Jf. Ole Hansen, TBB2005.377 pkt. 2.2.

<sup>189</sup> Jf. Hørlycks redaktionelle note.

<sup>190</sup> Jf. Ole Hansen, TBB2005.377.

Rådgiver entreprenøren om projektændringer, der kan medføre besparelser for bygherren (fx billigere udførelsesmetode gennem anvendelse af lettere materiel eller en forbedret arbejdstilrettelæggelse), og viser det sig efterfølgende, at det ikke er korrekt, er det *antaget*, at der – efter omstændighederne – kan siges at foreligge mangelfuld udførelsesrådgivning<sup>191</sup>. Det er omtvistet, hvorvidt det rent faktisk forholder sig således. Umiddelbart er det udgangspunktet, at der i en situation som den foreliggende ikke er ansvar.

Rådgiverens opgave er at vurdere entreprenørens ændringsforslag og rådgive bygherren, der dernæst beslutter sig. Bygherren får fordel (udsigten til et billigere byggeri), men løber også en kalkuleret risiko, den såkaldte »bygherrerisiko«<sup>192</sup>. Til illustration henvises til KFE 2003.026, der er refereret ovenfor. Her overfor står bl.a. den ligeledes ovenfor refererede kendelse, KFE 2006.212, der i denne sammenhæng må anskues som et udslag af voldgiftsrettens pragmatiske løsningsstilgang – nemlig en deling af ansvaret.

De få sager, der findes på området, er meget konkret begrundet, og det er vanskeligt at udlede generelle synspunkter. Som et eksempel på en betragtning der formentlig vil medføre en større tilbøjelighed til at modificere udgangspunktet - og støtte antagelsen om ansvar for entreprenøren - er den situation, hvor forslagsstiller selv (på den ene eller anden måde) profiterer af den foreslåede projektændring. Modpartens bevisbyrde for, at det forholder sig således, må dog antages at være overordentlig svær at løfte. Helt principielt kan bygherren kræve tab, som er opstået som følge af en foreslået udførelsesmetode, der fører til en egentlig fordyrelse af projektet, erstattet af entreprenøren<sup>193</sup>. Som et eksempel på et tab er materiel, der er uanvendeligt ved anvendelsen af den korrekte - men dyrere - udførelsesmetode og ansvar for forsinkelse<sup>194</sup>. Som anført ovenfor har en rådgiver ikke samme kommercielle risiko på sin kappe. Rådgiveransvar for forsinkelse er behandlet straks nedenfor.

## 5 Rådgiveransvar for forsinkelseskrav

### 5.1 Forsinkelse i byggeriet

Teknisk komplicerede projekter og stærkt konkurrenceprægede udbudsprocedurer resulterer i, at entreprenører accepterer stramme og til tider urealistiske tidsplaner for at vinde entreprisen. Det fører til at projekter bliver forsinkede i ikke ubetydelig grad, og samspillet mellem mange aktører vedrørende det samme byggeprojekt over lang tid betyder, at enhver forsinkelse ofte har mere end én potentiel årsag<sup>195</sup>.

Hertil kommer, at længerevarende kontraktsforhold utvivlsomt er påvirket af en række udefrakommende forhold, som ligger uden for parternes kontrol. Det gør, at forsinkelser - hvorved forstås overskridelse af fastsatte tidsfrister – tit vil opstå.

<sup>191</sup> Jf. Ole Hansen, TBB2005.377 pkt. 3.2, afsnit 6.

<sup>192</sup> Jf. bl.a. Bjørn Saltorp, U 1981B.339 *Bygherrerisikoen*.

<sup>193</sup> Jf. Ole Hansen, TBB2005.377, pkt. 3.2, afsnit 8.

<sup>194</sup> Jf. Ole Hansen, TBB2005.377, note 22.

<sup>195</sup> Jf. Sylvie Cavaleri, *Concurrent Delay in Construction Disputes* s. 276

Afleveringsforretning sker ved traditionel entreprise efter bestemmelsen i AB 92 § 28, der har til formål at konstatere, om det udførte arbejde er afleveret til tiden, og om arbejdet er kontraktmæssigt (dvs. udført uden at være behæftet med mangler)<sup>196</sup>.

Med udgangspunkt i ABR 89, pkt. 6.2.4, hvoraf det følger, at rådgiveren ikke hæfter for driftstab, avancetab eller andet indirekte tab, skal der i det følgende – og på trods af den nævnte ansvarsfraskrivelsesbestemmelse - gøres betragtninger om, hvorvidt en rådgiver risikerer at ifalde ansvar for fx *forsinkelse*, selvom en rådgiver *ikke* er en del af de bestående kontraktuelle forpligtelser i forholdet mellem bygherre og entreprenøren.

#### 5.1.1 Rådgiveransvar for forsinkelseskrav, der er forårsaget af tilsynsfejl/mangelfuld byggestyring og/eller projektfejl

En rådgiver, der har tilsidesat sin projekterings- og tilsynsforpligtelse, kan pålægges erstatningsansvar for derved forårsaget forsinkelse<sup>197</sup>. Det vil eventuelt ske solidarisk med den medansvarlige entreprenør.

Risikoen for at forsinkelse overhovedet opstår søges sædvanligvis imødegået ved tidsstyring af byggeriet. Netop denne byggekoordinering er en kerneopgave for rådgivere. Begår byggelederen ansvarspådragende adfærd i forbindelse med sin koordinering, vil et krav, der udspringer heraf, utvivlsomt være et direkte tab<sup>198</sup>.

I KFE 2008.087 (TBB 2007.447) fandtes årsagen til forsinkelse af et byggeri at være forårsaget af andre entreprenører og manglende styring. Byggeledelsen havde ikke fulgt op på konstaterede forsinkelser med nye koordinerede tidsplaner, men overladt planlægningen til de enkelte storentreprenører, der imidlertid ikke havde kompetence til at koordinere arbejdets udførelse i forhold til de andre storentreprenører. Apteringsentreprenøren var som følge heraf ikke ifaldet dagbøder, men blev tilkendt et skønsmæssigt beløb som godtgørelse for yderligere byggepladsomkostninger. Da rådgiverne havde haft pligt til aktivt at sikre koordineringen af storentreprenørernes tidsplaner, og da rådgiverne ikke havde løst denne opgave på fagligt tilfredsstillende måde, havde rådgiverne pådraget sig ansvar for bygherrens tab i relation til entreprenørens omkostninger i anledning af den forlængede drift af byggepladsen. Da der forelå egen skyld fra bygherrens side, blev rådgivernes erstatningsansvar begrænset til halvdelen af det beløb, der blev tilkendt apteringsentreprenøren.

Forsinkelser, der indtræder som følge af fejl eller mangler ved rådgiverens ydelser vil typisk indebære risiko for forsinkelser af tidspunktet for byggeriets afslutning<sup>199</sup>.

I KFE 1990.33 var der opstået buledannelser i et underjordisk tankanlæg, der nødvendiggjorde en ændret svejsemetode, som forårsagede forsinkelser. Bygherren, BH, havde adciteret sin rådgiver, ingeniør, I, i en krav anlagt af hovedentreprenørens underentreprenør, hvor BH selv var blevet ad-

<sup>196</sup> Jf. Gomard, *Obligationsret I*, s. 79.

<sup>197</sup> Jf. Hørlyck, *Entreprise* s. 314.

<sup>198</sup> Jf. ABR 89 s. 309.

<sup>199</sup> Jf. Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen* s. 223.

citeret. Voldgiftsretten udtalte, at projektet – der ikke var sædvanligt – ikke var tilstrækkeligt, men at der var tale om en projektfejl, for hvilken I i sidste ende var ansvarlig. Det var BH selv, der havde ført dagligt tilsyn, og I's ansvar blev derfor nedsat, idet BH burde have standset arbejdet ved konstatering af buler i tanken.

I KFE 2003.179 (TBB 2002.329) fik en entreprenør, *E*, tilkendt erstatning for afholdte forceringsudgifter og forsinkelse, som følge af projektmangler ifm. opførelsen af en betontank. Bygherren, *BH*, fik tilkendt regres hos totalrådgiveren, en arkitekt *A*, for de beløb, som *E* fik tilkendt som følge af projektfejl. Voldgiftsretten fandt, at den væsentligste årsag til forsinkelsernes opståen var forårsaget af fejl fra *A*'s side. Der var ikke grundlag for at fritage *A* for ansvar for indirekte tab efter ABR 89 pkt. 6.2.4.4. Kravet kunne således *videreføres* fra *B* mod *A*<sup>200</sup>. Se også KFE 2004.325 (TBB 2003.539), hvor et ingeniør-konsortium blev anset ansvarlig for et forsinket projekt, som følge af en fejlfortolkning af et geoteknisk projekteringsgrundlag.

I TBB 2009.485 VBA<sup>201</sup>, der vedrørte opførelsen af en række ældreboliger, fandt Voldgiftsretten en totalrådgiver, *TR*, erstatningsansvarlig for dagbods krav, som bygherren, *BH*, som følge af projektmangler og dårlig byggeledelse ikke kunne rette mod hovedentreprenøren, *HE*. Projektet var udarbejdet af *TR* – et arkitektfirma – der også forestod byggeledelsen. Underrådgiver, *UR*, var antaget af *TR* til at varetage ingeniøropgaverne. *BH* påstod *TR* tilpligtet at friholde *BH* for beløb, som *BH* måtte blive pålagt at betale til klager, *HE*, i erstatning/godtgørelse for forlænget byggetid.

Sagens hovedproblemstilling var, om projektmaterialet hhv. byggeledelsen var mangelfuldt i en sådan grad, at *HE* var berettiget til tidsfristforlængelse, og om *BH* var berettiget til at kræve dagbøder. Voldgiftsretten fandt indledningsvis anledning til at fremhæve den afgørende nødvendighed af samarbejde mellem alle byggesagens parter. Herefter blev det lagt til grund, at kravene i AB § 2, stk. 2, om entydigheden af bygherres udbudsmateriale, der skal være således udformet, at der er klarhed over ydelsens omfang og indhold, ikke var tilstrækkelig detaljeret og færdiggjort, »og at byggeledelsen ikke i tilstrækkelig grad tog stilling til de rejste problemstillinger«.

*TR* fandtes i relation til ekstrakrav ikke at have handlet ansvarspådragende, og *BH* kunne ikke videreføre betaling af ekstrakrav (pkt. 13, 08) mod *TR*. Voldgiftsretten fandt til gengæld, at der var svigt ved *TR*'s projekteringsledelse, byggeledelse og svigt i rådgivernes projekt, som fandtes at være ansvarspådragende og i øvrigt årsagen til, at *BH* ikke i fuldt omfang kunne rejse et krav om dagbod overfor *HE*. Som følge af dette ansvarspådragende forhold fik *BH* medhold i sit erstatningskrav for det dagbods krav, som *BH* ikke kunne gøre gældende over for *HE*. I det indbyrdes forhold mellem *TR* og *UR*, fandtes *UR* at være ansvarlig for halvdelen af, hvad *TR* skulle betale til *BH*, nemlig for fejl og mangler i det af *UR* udarbejdede ingeniørprojekt.

I Karnovs note 5 til kendelsen fremgår det, at det forekommer overraskende, at voldgiftsretten fastsatte rådgiverens erstatningsansvar for "projektfejl *mv.*" [min kursivering] til det dagbods krav, bygherren kunne have rettet imod entreprenøren, såfremt denne havde kunnet drages til ansvar for

<sup>200</sup> Præciseringen i kendelsen af, at erstatningsbeløbet indeholdt dækningsbidrag viser, »at projektmanglerne medførte et erstatningskrav og ikke blot et godtgørelseskrav, jf. AB 92 § 27, stk. 1.«, jf. Hørlycks redaktionelle note til kendelsen.

<sup>201</sup> Kendelsen ses alene at være trykt i Tidsskrift for Bolig- og Byggeret og ikke tillige i KFE. Afgørelsens udfald er ifølge Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen af "tvivlsom rigtighed", jf. ABR 89 s. 166. .

forsinkelsen. Videre anføres, at sagen "groft sagt [er] (...) den, at bygherren over for rådgiveren har krav på et projekt, der ikke indeholder fejl, som forsinker entreprenøren, hvorimod bygherren ikke over for rådgiveren har krav på, at entreprenøren i fravær af sådanne fejl (bliver forsinket og) skal betale dagbøder". Endelig påpeges det i førnævnte note, at man ved en "sædvanlig tabsopgørelse ville (...) søge at fastslå, hvilket tab der var påført bygherren, som følge af (den forsinkelse, der var hidført af) projektfejl mv. Dette tab kunne f.eks. være erstatning eller godtgørelse til entreprenøren for forlænget byggepladsdrift". Det konkluderes, at det formentlig er »konverterede« indirekte tab, der opstod i forbindelse med forsinkelsen, som dækning af de mistede dagbods krav reelt set dækker over. Kendelsen kan læses som et udtryk for, at forsinkelseskrav, som de øvrige parter i byggeriet retter mod bygherren i anledning af rådgiverens mangelfulde ydelse, er et direkte tab, som bygherren kan kræve erstattet af rådgivere<sup>202</sup>.

Samtidig illustrerer kendelsen det ovenfor under pkt. 3.5.5.1 forudsatte, nemlig at der påhviler byggeledelsen et selvstændigt ansvar – for en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af byggeriet - der ikke forudsætter et entreprenøransvar. Som bemærket ovenfor er krav, der udspringer af ansvarspådragende adfærd i forbindelse koordinering, utvivlsomt et direkte tab. At kravet blev opgjort til størrelsen af det mistede dagbods krav, skal formentlig læses i sammenhæng med indholdet af AB 92 § 25, stk. 2, hvorefter bygherrens erstatningskrav for forsinkelse overfor entreprenøren ikke kan rejses udover det aftalte dagbodsbeløb.

Under alle omstændigheder må det fastholdes, at rådgiveren naturligvis skal have handlet ansvarspådragende, hvis rådgiveren skal kunne holdes ansvarlig for forsinkelseskrav. Det bekræftes af KFE 2013.009. Sagen vedrørte om- og tilbygning af et sygehus. En entreprenør, E, fik tilkendt forsinkelsesgodtgørelse, men *ikke* erstatning, som følge af en tidsplansforskydning<sup>203</sup>. Totalrådgiveren, TR, blev frifundet. Aflevering skete med ca. tre måneders forsinkelse. E anlagde voldgiftssag mod bygherren, BH. BH adciterede TR med friholdelsespåstand. Tidsplanen var forskudt af en række uforudsete forhold, men det var ikke i noget nævneværdigt omfang foranlediget af forhold hos hverken E, BH eller TR. Voldgiftsretten fandt, at E ville have været berettiget til en tidsfristforlængelse. I det omfang der havde været tale om ekstraarbejder, var E blevet honoreret på grundlag af et indgået forlig. E havde imidlertid ikke for de ekstra 27 uger, hvor byggepladsen var blevet opretholdt og ledet, modtaget noget administrationshonorar. Der blev tilkendt E en skønsmæssigt fastsat godtgørelse for administration, for forlænget byggepladsdrift og for forøgede stilladsudgifter. E's krav om mistet dækningsbidrag blev derimod ikke taget til følge<sup>204</sup>. Det fandtes ikke godtgjort, at TR havde begået fejl med hensyn til udarbejdelsen af projektmateriale eller rådgivningen under byggeriet, herunder mangelfuld byggeledelse, og TR blev derfor frifundet.

<sup>202</sup> Jf. Mikkel Isager-Sally, *TBB2010.296*.

<sup>203</sup> Når det særligt fremhæves, at der var tale om godtgørelse, skyldes det bl.a. Hørlycks note til kendelsen, idet det heri påpeges at være bemærkelsesværdigt, at entreprenøren blev tilkendt godtgørelse som følge af bygherreforårsaget forsinkelse, selv om voldgiftsretten lagde til grund, at forsinkelsen skyldtes uforudselige forhold (som jo heller ikke en bygherre hverken kan eller burde have taget i betragtning). AB 92 § 27, stk. 2, henviser til § 24 om forsinkelse forårsaget af bygherrens forhold, og voldgiftsretten må således, ifølge Hørlyck, have lagt til grund, at de uforudselige forhold var bygherrens risiko. Godtgørelseskrav efter § 27 er ikke erstatningskrav og nødvendiggør ikke et ansvarsgrundlag.

<sup>204</sup> Hørlyck finder begrundelsen for frifindelsen af bygherren på dette punkt højst ejendommelig: Det fremgår af AB 92 § 27, at bygherrens forsinkelsesansvar til forskel fra forpligtelsen til at betale godtgørelse indebærer erstatning for mistet fortjeneste. Entreprenørens krav var altså på dette punkt et erstatningskrav og ikke et godtgørelseskrav, og da erstatningskrav forudsætter et ansvarsgrundlag (»fejl eller forsømmelse«, jf. § 27, stk. 1), følger det umiddelbart af den omstændighed, at forsinkelsen skyldtes uforudselige forhold, at denne del af kravet ikke kunne tages til følge.

Hvis man *forudsatte* at rådgiverens forpligtelse var en resultatforpligtelse, burde rådgiveren efter min opfattelse have pådraget sig et medansvar for den indtrufne forsinkelse, og BH have fået medhold i sin påstand om friholdelse (evt. delvist). Kendelsen stemmer fint med tesen om, at rådgiverens forpligtelse er en indsatsforpligtelse.

## 6 Konklusion

Afsættet for nærværende specialeafhandling var det forhold, at reglerne for entreprise ikke baserer sig på traditionel lovgivning, men parternes indbyrdes aftale og almindelig obligationsretlige regler. Med udgangspunkt i dette forhold, er der i specialet redegjort for rådgivers forpligtelser, ligesom det er blevet klarlagt, hvilket ansvarsgrundlag rådgivere sædvanligvis er underlagt.

Afhandlingen har vist, at spørgsmålet om hvorvidt en rådgiver ved entreprise kan siges at være ansvarlig for projektfejl, mangelfuld rådgivning vedr. byggegrundens egnethed og valg af byggemateriel samt forsinkelse beror på en konkret vurdering, og at den nærmere afgrænsning af, om og i hvor høj grad en rådgiver er ansvarlig afhænger af hvilken ydelse rådgiveren har forpligtet sig til at yde i det indgåede aftaleforhold.

Efter en omfattende gennemgang af hovedsagelig voldgiftskendelser om rådgiverens ansvar, er det i specialet dokumenteret, at rådgivere både kan blive og i praksis faktisk også bliver draget til ansvar for det arbejde de udfører, nemlig den rådgivning (eller manglende rådgivning) der ydes til klienten. Som gennemgangen samtidig har illustreret, er kravene til rådgiverens ydelse strenge.

Afhandlingens hovedkonklusion er, at der ikke kan antages at påhvile rådgivere en resultatforpligtelse, medmindre det direkte er aftalt, dvs. det skal følge af opdraget, at rådgiveren har påtaget sig en videregående forpligtelse, fx til at levere et bestemt resultat.

Før der kan statueres rådgiveransvar er det således en betingelse, at rådgivningen indeholder mangler – dvs. fejl eller forsømmelser – der gør, at rådgivningen er kritisabel. Det ansvarspådragende forhold består i, at en rådgiver leverer en rådgivningsydelse (indsats) af en kvalitet, der er fagligt ringere end hvad man måtte forvente.

Ovenstående har fx betydning for, hvem der kan holdes ansvarlig for udbudsmaterialet, når dette ikke er klart og utvetydigt, som den på udbudsmaterialet baserede entrepriseaftale ellers foreskriver, at det bør være. Når ovenstående i øvrigt har relevans, skyldes det, at rådgiverens ydelse – foruden de egentlige kerneområder - sjældent er nøje beskrevet i rådgivningsaftaler<sup>205</sup>.

I relation til forsinkelsesansvar kan en rådgiver holdes ansvarlig for bygherrens tab, når de relaterer sig til fx en projektfejl eller utilstrækkelig udøvelse af tilsyn. I sidstnævnte situation antages tilsynsansvaret endda at være et selvstændigt ansvar (rådgivningsansvar for hensigtsmæssigt tilrettelæggelse af byggeriet), der, som afhandlingen har vist, ikke nødvendigvis forudsætter et entreprenøransvar.

---

<sup>205</sup> Jf. Ole Hansen, *Entrepriseretlige mellemformer* s. 111.

For så vidt angår rådgiverens ansvar for udførelse af byggeriet til den forudsatte tid, har afhandlingen desuden vist, at rådgivningsydelsen heller ikke på dette område kan karakteriseres som en resultatforpligtelse. Et rådgiveransvar herfor ville fordrer en aftale herom og et eventuelt særskilt honorar herfor. For at minimere egen risici vil det skabe et incitament hos rådgiveren til at gøre lidet komplicerede byggerier unødvendigt kompliceret, herunder operere med tidsplaner, der langt overstiger det egentlige, faktiske tidsforbrug.

Endelig har afhandlingen vist, at selvom en entreprenørs forpligtelse i henhold til en entreprisekontrakt i almindelighed en resultatforpligtelse, er der i relation til en entreprenørs ansvar for den projekteringsmæssige del, uden for totalentreprise, ikke holdepunkter for at kategorisere ansvaret anderledes end en anden rådgivers ansvar i en tilsvarende situation – det er en indsatsforpligtelse.

Som illustreret kan rækkevidden af entreprenørens ansvar tænkes udvidet, idet vedkommende risikerer at ifalde ansvar for de kommercielle risici, som en bygherres rådgiver som regel er uden aktiver i. Entreprenørens projekteringsforslag vil således – i modsætning til en rådgiver, der har forpligtet sig til at optræde loyalt overfor sin klient - i højere grad kunne forestilles at udspringe af bagvedliggende økonomiske overvejelser. Bevisbyrden må antages at være svær at løfte, ligesom forholdet yderligere besværliggøres af den omstændighed, at der i sådanne sager forinden tit vil være uenighed om, hvorvidt entreprenøren rent faktisk har påtaget sig en projekteringsydelse.

Entreprisemodeller som "tidligt udbud", "partnering", "systemleverance" mv., der er udtryk for en konstant udvikling indenfor enterpriseretten, bevirker, at det i høj grad er op til parterne selv og de mellem dem indgåede aftaler at definere, hvem der er forpligtet til hvad. Det medfører, som det også fremgår af nærværende afhandling, at det ikke altid utvetydigt kan fastlås, hvem der i en given situation bliver pålagt ansvar. Behovet for – og besværet med – at foretage en konkret vurdering bliver måske større inden for disse modeller, hvor grænserne fortøner sig.

I vid udstrækning er det op til byggeriets parter at sørge for at have dokumentationen i orden, når de skal bevise, dels hvad der er aftalt, dels hvem der vidste hvad, og dels hvem der faktisk udførte noget andet end det oprindeligt aftalemæssige forudsatte. Parterne bør sammen forsøge at klarlægge *hvorfor* beslutning om fx projektændringer blev truffet (eventuelt opliste fordele og ulemper, samt initiativtager) og eventuelt tage stilling til, om det skal – eller ikke skal – have en betydning for ansvarets placering, hvis det går galt. Ved at være ekstra opmærksom på særlig risikobehæftede forhold, herunder sørge for at få redegjort for de faktiske omstændigheder herved og aftale *hvem* der er ansvarlig for de enkelte projektdele, kan man håbe at processen – og de professionelle parter relationer – forbedres, og at det i sidste ende kommer til udtryk i et løft i kvaliteten af det byggeri, der afleveres på baggrund af summen af den fælles indsats, som de respektive parter yder.

## 7 Litteraturliste

### 7.1 *Almindelige betingelser, betænkninger, vejledninger o. lign.:*

AB 92	Almindelige betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed, AB 92, AB1992-12-10.
ABK 09	Allmänna Bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsvirksomhet av år 2009 – ABK 09 (2009).
ABR 89	Rådgiverforhold: ABR1989-01-0.
ABT 93	Almindelige betingelser 1993-12-22 for Totalentreprise, BT1993.1222.FT.
NS 8405	Norsk bygge- og anlægskontrakt.
White book	FIDIC Model Services Agreement.

### 7.2 *Bøger*

Andersen, Mads Bryde & Joseph Lookofsky (2010).	<i>Lærebog i obligationsret I</i> , 3. udgave., Forlaget Thomsen Reuters.
Barbo, Jan Einar (1990).	Totalentreprise – særlig om entreprenørens projekteringsrisiko, TANO A.S. [Citeret: Barbo, <i>Totalentreprise</i> ].
Buch, Anders Vestergaard (2007).	Entrepriseretlige mangler – kravene til entreprenørens ydelse, 1. udgave, Forlaget Thomsen A/S [Citeret: Anders Vestergaard Buch, <i>Entrepriseretlige mangler</i> ].
Cavaleri, Sylvie (2013).	Concurrent Delay in Construction Disputes. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
Chambers, Atkin (2010).	Hudson's Building and Engineering Contracts, twelfth Edition, Sweet & Maxwell.



- Evald, Jens & Sten Schaumburg-Müller (2004). *Retsfilosofi, Retsvidenskab & Retskildelære*, 1. udgave, Jurist og Økonomforbundets Forlag.
- Furst, Stephen & Vivian Ramsey (2012). *Keating on Building Contracts*, 9th edition, Sweet & Maxwell.
- Gjedde-Nielsen, Michael & Hansen (2013). ABR 89, 3. udgave, Karnov Group Hans Lykke Denmark A/S [Citeret: ABR 89].
- Gomard, Bernhard (2006). *Obligationsret 1. del*, 4. udgave, Jurist og økonomforbundets forlag [Citeret: Gomard, *Obligationsret I*].
- Gomard, Bernhard (2011) ved Torsten Iversen. *Obligationsret 2. del*, 4. udgave, 2011. Jurist og økonomforbundets forlag [Citeret: Gomard, *Obligationsret II*].
- Grønkjær, Jette (2005). *Entreprenørens Ekstraarbejder - fortolkning, opgørelse og registrering*, 1. udgave, Nyt Teknisk Forlag [Citeret: Jette Grønkjær, *Entreprenørens Ekstraarbejder*].
- Hagstrøm, Viggo (1997). *Entreprisesrett - Udvalgte emner*, Vinderen Forlag.
- Hansen, Jørgen (1984). *Teknikeraftalen - almindelig del*, Forlaget Juraconsult [Citeret: Jørgen Hansen, *Teknikeraftalen*].
- Hansen, Ole (2013). *Entreprisesretlige mellemformer*, 1. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Hørlyck, Erik (1990). *Entreprisesretlige noter*, Jurist- og økonomforbundets Forlag.
- Hørlyck, Erik (2014). *Entreprise (Almindelige betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed) med kommentarer*, 7. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag [Citeret: Hørlyck, *Entreprise*].

- Hørlyck, Erik (2011). Totalentreprise (Almindelige betingelser for totalentreprise med kommentarer), 3. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag [Citeret: Hørlyck, *Totalentreprise*].
- Iversen, Torsten (2000). *Erstatningsberegning i kontraktsforhold*, 1. udgave, Forlaget Thomsen, København.
- Iversen, Torsten (red.) & Ole Hansen (2014). *AB og nye aftaleformer i byggeriet*, 1. udgave, Karnov Group Denmark A/S.
- Jaeger, Axel-Volkmar & Götz-Sebastian Hök (2010). FIDIC - A Guide for Practitioners. Springer-Verlag [Citeret: Axel-Volkmar Jaeger, *FIDIC – A Guide for Practitioners*].
- Kjørven, Marte Eidsand m.fl. (2011), *Foreldelse av Fordringer*, Universitetsforlaget.
- Langsted, Lars Bo (2004). Rådgivning I – det professionelle erstatningsansvar, 1. udgave, Forlaget Thomson A/S [Citeret: Lars Bo Langsted, *Rådgivning I*]
- Marthinussen, Karl, Heikki Giverholt, Hans-Jørgen Arvesen m.fl. (2010). NS 8405 – med kommentarer (Kommentarutgave til Norsk Standard 8405, Norsk bygge- og anleggskontrakt), 3. udgave. [Citeret: Karl Marthinussen m.fl., *NS 8405 med kommentarer*].
- Petersen, Lars Lindenchrone (red.), m.fl. (2012). *Festskrift til Erik Werlauff*, Jurist og Økonomforbundets Forlag.
- Sandvik, Tore (1966). *Entreprenørrisikoen*, Forlag av Johan Grundt Tanum [Citeret: Sandvik, *Entreprenørrisikoen*].
- Söderberg, Jan (2011). *Att upphandla byggprojekt*, Studentlitteratur AB, Lund.
- Ulfbeck, Vibe (2010). Erstatningsretlige grænseområder – professionsansvar, produktansvar og offentlige myndigheders erstatningsansvar. 2. udgave, Jurist og Økonomforbundets Forlag [Citeret: Vibe Ulfbeck, *Erstatningsretlige grænseområder*].

- Vagner, Hans Henrik (2005).  
 Entrepriseret, 4. udgave, ved Torsten Iversen,  
 Jurist- og Økonomforbundets Forlag [Citeret:  
 Vagner, *Entrepriseret*].
- 7.3            *Artikler*
- Bossen, Louise & Signe Dierks Hansen.  
 Reaktionskrav ved overskridelse af tidsfrister i  
 entrepriserforhold med særligt fokus på de  
 kontraktuelle mellemformers betydning for  
 krav om reaktion i praksis, trykt i Tidsskrift for  
 Bolig- og Byggeret: TBB2013.334  
 [Citeret med henvisning til relevant sidetal i  
 Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer  
 i byggeriet*].
- Costigan, Malcolm.  
 Praksisudviklede begrænsninger af den tek-  
 niske rådgivers ansvar for fejl og forsømmel-  
 ser, trykt i Tidsskrift for Bolig- og Byggeret:  
 TBB2011.65  
 [Citeret med henvisning til relevant sidetal i  
 Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer  
 i byggeriet*].
- Hansen, Ole.  
 Partnering i entrepriserforhold - hvad er de  
 obligationsretlige konsekvenser af entrepre-  
 nørens deltagelse i projekteringsfasen?, trykt  
 i Tidsskrift for Bolig- og Byggeret  
 TBB2005.377  
 [Citeret: Ole Hansen, *TBB2005.377*].
- Isager-Sally, Mikkel.  
 Indirekte tab, jf. AB 92 § 35, stk. 2. Bygherrens  
 udgifter til genhusning og flyt-  
 ning/opbevaring af inventar, trykt i Tidsskrift  
 for Bolig- og Byggeret: TBB2010.296  
 [Citeret: Mikkel Isager-Sally, *TBB2010.296*].
- Iversen, Torsten.  
 Loyalitetspligten i entrepriserforhold (- reflek-  
 sioner i anledning af Ole Hansen: Det entre-  
 priseretlige hjemmelsproblem), trykt i Tids-  
 skrift for Bolig- og Byggeret: TBB2008.103.  
 [Citeret: Torsten Iversen, *TBB2008.103*]

- Iversen, Torsten. Entreprenørens indsigelsespligt ved projektmangler, trykt i Ugeskrift for Retsvæsen: U.2013B.351  
[Citeret med henvisning til relevant sidetal i Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer i byggeriet*].
- Iversen, Torsten. Entreprenørens projekteringsansvar, trykt i Ugeskrift for Retsvæsen: U.2013B.373  
[Citeret med henvisning til relevant sidetal i Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer i byggeriet*].
- Johansen, Christian og Tanja Nielsen. Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, trykt i Tidsskrift for Bolig- og Byggeret: TBB2012.144  
[Citeret med henvisning til relevant sidetal i Torsten Iversen (red.), *AB og nye aftaleformer i byggeriet*].
- Jørgensen, Stig. *Et funktionsbestemt professionsansvar*, trykt i Retsvidenskabeligt Tidsskrift, 2011, p. 1-13.
- Saltorp, Bjørn. *Bygherrerisikoen*, trykt i Ugeskrift for Retsvæsen: U.1981B.339.
- Sandvik, Tore. Konsulentens økonomiske ansvar ("Bilag 10") ([http://jura.ku.dk/njm/27/27\\_21.pdf](http://jura.ku.dk/njm/27/27_21.pdf))  
[Citeret: *Bilag 10*]
- Sandvik, Tore m.fl. Mødereferat fra Det 27. nordiske juristmøde i Reykjavik den 20.-22. august 1975 ([http://jura.ku.dk/njm/27/27\\_10.pdf](http://jura.ku.dk/njm/27/27_10.pdf))  
[Citeret: *Mødereferatet*].

## 8 Domsregister

### 8.1 Ugeskrift for Retsvæsen (UfR)

UfR 1968.709H

UfR 1973.675H

### 8.2 Tidsskrift for Bolig- og Byggeret (TBB)

TBB 2014.223 VLD

## 9 Register over Voldgiftskendelser

### 9.1 Kendelser om fast ejendom (KFE)

KFE 1975.15DIV  
KFE 1979.99DIV  
KFE 1979.168  
KFE 1986.156  
KFE 1987.171  
KFE 1989.57  
KFE 1990.33  
KFE 1993.164  
KFE 1994.125  
KFE 1995.14  
KFE 1995.20  
KFE 1995.106  
KFE 1997.62  
KFE 1998.71  
KFE 1999.202 (TBB 1999.76)  
KFE 2000.161  
KFE 2000.172 (TBB 2000.252)  
KFE 2001.196  
KFE 2003.001 (TBB 2001.602)  
KFE 2003.179 (TBB 2002.329)  
KFE 2004.304  
KFE 2004.312 (TBB 2003.467)  
KFE 2004.325 (TBB 2003.539)  
KFE 2005.41 (TBB 2004.189)  
KFE 2005.313 (TBB 2004.278/2)  
KFE 2006.212 (TBB 2006.112)  
KFE 2006.227 (TBB2006.118)  
KFE 2008.087 (TBB 2007.447)  
KFE 2008.111 (TBB 2007.548)  
KFE 2008.400 (TBB 2008.380)  
KFE 2009.110 (TBB 2008.428)  
KFE 2009.269  
KFE 2009.282  
KFE 2009.310 (TBB 2009.224)  
KFE 2010.061  
KFE 2010.245 (TBB 2010.661)  
KFE 2010.252 (TBB2010.668)  
KFE 2013.001 (TBB 2012.679)  
KFE 2013.009  
KFE 2013.027 (TBB 2013.312)

KFE 2013.036 (TBB 2013.322)  
KFE 2013.417

9.2 Tidsskrift for Bolig- og Byggeret (TBB)

TBB 2009.485 VBA  
TBB 2013.307 VBA  
TBB 2013.320 VBA